

**Πολυχρονισμοὶ Βασιλέων καὶ ἄλλων προσώπων στὸ Ἅγιον Ὄρος τῶν
ἀρχῶν τοῦ 20^{ου} αἰῶνα. Ἡ περίπτωση τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου
Ζαγκλιβερινού.***

A. Εἰσαγωγικά

Οἱ ἐπευφημίες καὶ οἱ πολυχρονισμοὶ πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν προσώπων ἀπαντῶνται ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ δὲ ρόλος τῶν ψαλτῶν στὴ μουσικὴ ἀπόδοση συνθέσεων πολυχρονισμῶν περιγράφεται τόσο ἀπὸ τὴν ἱστοριογραφία καὶ τὰ φιλολογικὰ κείμενα, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ γραπτὴ μουσικὴ παράδοση.¹ Τὸ μουσικὸ εἶδος τοῦ πολυχρονισμοῦ βρίσκει τὶς ρίζες του στὴν ἐποχὴ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐνῶ συνεχίζεται καὶ κατὰ τὰ νεώτερα χρόνια ἐπὶ Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.² Εἰδικότερα, κατὰ τὸν 19^ο καὶ 20^ο αἰῶνα, διάφοροι ἔγκριτοι μελοποιοὶ συνθέτουν πολυχρονισμοὺς γιὰ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ὅπως μητροπολίτες καὶ πατριάρχες, ἱερομονάχους, καθὼς καὶ πολιτικά, ὅπως βασιλεῖς τοῦ νεότευκτου βασιλείου τῆς Ἑλλάδας καὶ σουλτάνους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ συνθέσεις αὐτὲς ἐκδίδονται στὰ μουσικὰ ἔντυπα τῆς ἐποχῆς ἢ ἀποθησαυρίζονται στὰ χειρόγραφα μονῶν καὶ ἄλλων ιδιωτικῶν συλλογῶν πρὸς λειτουργικὴ ἢ ἄλλη χρῆση (π.χ. τελετὲς σχολείων καὶ ἄλλων ὁργανισμῶν).³

* Γιὰ τὶς συντομογραφίες καὶ τὰ σύμβολα βλ. στὸ τέλος τῆς ἐργασίας.

¹ M. Stroumpakis, «Chanter or singer? The dual role of the same person. From the Late Medieval Eastern Tradition to Nowadays», Εἰσήγηση παρουσιασθεῖσα στὸ *International Medieval Congress 2013: Pleasure*, Session 1521: The Pleasure of Music and Music for Pleasure in Late Medieval Eastern Tradition: A Greek-Ottoman Approach, I, Thursday 4 July 2013, Leeds 1-4 July 2013, <https://www.imc.leeds.ac.uk/imcarchive/2013/sessions/1521/> [20-11-2018].

² Εἰδικότερα γιὰ τὸ θέμα τῶν Πολυχρονισμῶν στίς Ρουμανικὲς Ἡγεμονίες κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, βλ. I. Croitoru, «Τὸ ζήτημα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Μητροπολίτη Νέων Πατρῶν (Υπάτης) Γερμανοῦ στὴ Ρουμανικὴ χώρα (Οὐγγροβλαχία)», *Πρακτικὰ Πανελληνίου Συνεδρίου: Ἡ Ὑπάτη στὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τὴν ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ τὸν ἐλλαδικὸ μοναχισμό*, Ἱερὰ Μητρόπολη Φθιώτιδας, Ἀθήναι 2011, 539-566· ὁ ἴδιος, *Ὁ Μητροπολίτης Νέων Πατρῶν (Υπάτης) Γερμανός. Βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ἡ διάδοση τοῦ ἔργου του στοὺς Ρουμάνους*, ἐκδ. Ἀθ. Σταμούλης, Ἀθήνα 2016.

³ Εἰδικότερα γιὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, βλ. Α. Χατζόπουλος, «Ἐπευφημίες καὶ Δοξολογίες στὴν Πόλη (1856-1933)», *Ἐνδοχώρα* 77 (Νοέμβριος 2001), 36-46· Ν. Ἀνδρικός, «Τουρκόφωνοι Πολυχρονισμοὶ καὶ Ἀσματα Ἐγκωμιαστικὰ στὸν Σουλτάνο Abdülhamit τὸν Β', μελοποιημένα ἀπὸ ἐκκλησιαστικοὺς συνθέτες», *Μουσικὸς Λόγος* 10 (Ἄνοιξη 2012) 5-18· ὁ ἴδιος, *Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ στὴ Σμύρνη 1800-1922* (διδακτορικὴ διατριβή), ἐκδ. «Τόπος» ²2016· ἐπίσης, γιὰ τὸ θέμα τῶν Πολυχρονισμῶν τῶν Βασιλέων, βλ. Π.

Μιά τέτοια περίπτωση μελοποίησης σειρᾶς πολυχρονισμῶν γιὰ τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνο ΙΒ΄ καὶ τοὺς αὐταδέλφους ἁγιορεῖτες ἱερομονάχους Μελέτιο καὶ Σάββα τοῦ Κελλίου τῶν Ἀγίων Θεοδώρων στὴν Προβάτα ἦλθε στὸ φῶς κατὰ τὴν ἐκπόνηση καὶ δημοσίευση τοῦ Συμπληρωματικοῦ Καταλόγου τῶν Ἑλληνικῶν Χειρογράφων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου,⁴ καὶ συγκεκριμένα μὲ τὸ χφ 548.

Β. Τὸ χειρόγραφο ὑλικό

Τὸ χφ Ξηροπ. 548, ἓνα χαρτῶο μουσικὸ κώδικα διαστάσεων 226×174 χιλ., ποὺ γράφτηκε κατὰ τὸ ἔτος 1915. Κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ παραπάνω καταλόγου,⁵ διαπιστώθηκε ὅτι προέρχονταν⁶ ἀπὸ τὸ κελλί τῶν ἁγίων Θεοδώρων στὴν ἔρημο τῆς “Προβάτας” τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὴν Ἱ. Μονὴ Μεγίστης Λαύρας. Στὸ κελλί ἐγκαταβίωναν δύο ὑπερήλικες μοναχοὶ ἀπὸ τὸ Ζαγκλιβέρι, ὁ ἱεροδιάκονος Προκόπιος καὶ ὁ ἱερομόναχος Αὐξέντιος, οἱ ὁποῖοι γηροκομοῦνταν ἀπὸ μοναχοὺς τοῦ γειτονικοῦ κελλιοῦ τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου, καὶ στοὺς ὁποίους “κληροδότησαν” ὅλα τους τὰ “ὑπάρχοντα”. Ὅταν οἱ τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου κλήθηκαν νὰ ἐπανδρώσουν τὴν Ἱ. Μονὴ Φιλοθέου, καὶ στὴ συνέχεια κάποιοι ἀπ’ αὐτοὺς τὴν Ἱ. Μονὴ Ξηροποτάμου, πῆραν μαζί τους ὅ,τι ἔκριναν πολῦτιμο. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφο περιήλθε στὴν Ἱ. Μονὴ Ξηροποτάμου καὶ ἐνσωματώθηκε στὴ δύναμη τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς.

Τὸ χειρόγραφο ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο παράφυλλα ἀρχῆς καὶ δύο τέλους καὶ 50 σελίδες μὲ γραμμένη ἐπιφάνεια 197×145/150 χιλ. σὲ 11 διπλοὺς στίχους. Σύμφωνα μὲ τὴν προμετωπίδα τοῦ χειρογράφου ποὺ βρίσκεται στὴ σ. Α΄ (Πίν. 1) πρόκειται γιὰ μιὰ φυλλάδα ποὺ περιέχει τὰ Δοξαστικὰ τῆς Ἀκολουθίας τῶν ἁγίων Θεοδώρων: Δοξαστικὰριον, περιέχον τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἁγίων Θεοδώρων Τήρωνος καὶ Στρατηλάτου, τετονισμένην παρ’ ἐμοῦ τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινοῦ. “Ἡ γοῦν μουσικὴ θεῶν μὲν εἶνε δῶρον ὁμολογεῖται” (Πλούταρχ., ἐκ

Ἀνδριόπουλος, «Τὰ Πολυχρόνια τῶν Βασιλέων: Μία πλούσια μουσικὴ παράδοση. Μέρος Α΄ - Δ΄», στὸ <https://avalonofthearts.gr/πολυχρόνια-των-βασιλέων-από-τον-όθωνα> [15-6-2019].

⁴ Ζαχαρίας Ξηροποταμηνός (μον.), Π. Σωτηρούδης, Συμπληρωματικὸς Κατάλογος Ἑλληνικῶν Χειρογράφων Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου Ἀγίου Ὁρους (462-557), Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Θεσσαλονίκη 2012.

⁵ Βλ. συντομογραφίες.

⁶ Βλ. βιβλιογραφικὸ σημείωμα ἐδῶ παρακάτω στὴν ἀναγραφή τῶν κωδικολογικῶν στοιχείων, καὶ χφ Ξηροπ. 453 ΣΗΜ. (Συμπληρωματικὸς Κατάλογος, 83)

Πλάτωνος *περὶ Δεισιδαμονίας*, τόμ. ζ', ἐδάφ. 638). Ἐγγραφον ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Ἄθω), τῇ 9ῃ Αὐγούστου τοῦ 1915 σωτηρίου ἔτους.⁷

Πέρα ἀπὸ τὰ μουσικὰ κείμενα, τὸ χειρόγραφο περιέχει καὶ ἄλλα κείμενα περὶ μουσικῆς. Τὸ ἀναλυτικὸ τοῦ περιεχομένου ἔχει ὡς ἑξῆς: (σ. Β') «Ῥητὸν περὶ μουσικῆς», (σ... Γ'), *πίνακας τῶν περιεχομένων*, (σ... Δ') «Ῥητὰ περὶ μουσικῆς» καὶ «κανὼν ρε' τῆς ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου»· σσ. 1-49, τὸ μουσικὸ κείμενο τῶν Δοξαστικῶν.⁸ Στὶς σσ. 47-49 ἀκολουθεῖ τὸ «(Παράρτημα) Β'. Πολυχρονισμὸς εἰς τὴν Α(ὐτοῦ) Μ(εγαλειότητα) τὸν βασιλέα ἡμῶν Κωνσταντῖνον τὸν Β' (Πίν. 2, 3). Τὸ χειρόγραφο εἶναι αὐτόγραφο (Πίν. 2) τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινοῦ, ὅπως μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἀπὸ τὸ ἐρυθρογραφημένο βιβλιογραφικὸ σημείωμα τῆς σ. Γ', μετὰ τὸν πίνακα τῶν Περιεχομένων: Πάντα δὲ ταῦτα μεμελοποιημένα καὶ γεγραμμένα μὲν εἰσὶ παρ' ἐμοῦ τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινοῦ, τῇ αἰτήσῃ δὲ καὶ δαπάνῃ τῶν ὁσιωτάτων αὐταδέλφων καὶ γερόντων τοῦ ἐν τῇ Προβάτῃ κελλίου ἁγίων Θεοδώρων, κυρίων κυρίων Μελετίου καὶ Σάββα, καὶ τῇ προτροπῇ πρὸς τούτοις τῶν ὑποτακτικῶν αὐτῶν Αὐξεντίου ἱερομονάχου καὶ Προκοπίου ἱεροδιακόνου. Ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω, τῇ 9ῃ Αὐγούστῳ τῷ 1915ῳ σωτηρίῳ ἔτει.

Ἐνα ἄλλο, λαμβάνον χειρόγραφο τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου τοῦ Ζαγκλιβερινοῦ, τὸ ὁποῖο φαίνεται πὺς ἀκολούθησε τὸν ἴδιο δρόμο μὲ τὸ πρῶτο, ἐντοπίστηκε σὲ φωτοτυπία (σὲ δύο ἀντίτυπα) στὸ τμήμα τῶν μουσικῶν βιβλίων τῆς σύγχρονης βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Ξηροποτάμου.⁹

⁷ Τὰ κωδικολογικὰ στοιχεῖα ἔχουν ὡς ἑξῆς: ΓΡ.: Γραφῆας ὁ Βασίλειος Νικολαΐδης ἀπὸ τὸ Ζαγκλιβέρι, ὁ ὁποῖος διέμενε στὶς Καρυῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους: βιβλιογραφικὸ σημείωμα (ἐρυθρογρ.) στὴ σ. Γ', μετὰ τὸν πίνακα περιεχομένων: Ἄλλα βιβλιογραφικὰ σημειώματα (ἐρυθρογρ.) καὶ στὶς σσ. 40, 46 καὶ 49. — Γραφὴ δεξιολογική, πρόχειρη. «Κεφαλάρια» σὲ ὅλες τὶς σελίδες. ΥΛΗ: Χαρτὶ μᾶλλον λεπτὸ καὶ στιλπνὸ, σὲ καφὲ ἀπόχρωση, χωρὶς ὑδατόσημο καὶ ὑδάτινες γραμμές. Μελάνη μαύρη. Ἐρυθρογράφοι οἱ τίτλοι, τὰ ἀρχικά, τὰ «κεφαλάρια» καὶ τὰ σημειώματα. Ἐλάχιστη ἐρυθρογραφία στὸ μουσικὸ κείμενο. ΤΕΤΡ.: 14 (σσ. Α'-Δ'-σσ. 1-24: σ. 24), 12 (σ. 48), 3 (4-1: τὸ τελευταῖο φύλλο κολλημένο στὴ στάχωση: σσ. 49-50+πφφ. α'-β': πφ. β'). Τὰ τετράδια δὲν ἀριθμοῦνται. Ἀρίθμηση σελίδων (1-49) ἀπὸ τὸν γραφέα, μὲ μαύρη μελάνη (ἢ σ. 50 δὲν ἀριθμεῖται). Ἀπὸ τὸν γραφέα ἀριθμοῦνται, ὡς σελίδες Α'-Δ', μὲ κόκκινη μελάνη, καὶ τὰ παράφυλλα ἀρχῆς. Ἄγραφη ἢ σ. 50 καὶ τὰ παράφυλλα τέλους. ΚΤ. ΣΗΜ.: Βλ. ΓΡ. (βιβλιογραφικὸ σημείωμα). ΣΤΑΧ.: Χαρτόνι ἐπενδυμένο μὲ πράσινη μαρμαρόκολλα. Πράσινο δέρμα στὴ ράχη. ΚΑΤ.: Πολὺ καλὴ. Κηλίδες λαδιοῦ, κυρίως στὶς σσ. Α'-Β' καὶ 21 κ.έ. Λίγα στάγματα ἀπὸ κερί. Λίγο λερωμένο ἀπὸ τὴ χρῆση. Βλ. *Συμπληρωματικὸς Κατάλογος*, 222. Γὰ τὴν κωδικοποίηση καταγραφῆς τῶν «τετραδίων», βλ. *Συμπληρωματικὸς Κατάλογος*, 12.

⁸ Ἀναλυτικὴ ἀναγραφὴ τῶν περιεχομένων, βλ. *Συμπληρωματικὸς Κατάλογος*, 220-222.

⁹ Σφραγίδα βιβλιοθήκης Ἱ. Μονῆς Ξηροποτάμου: 16694/267.2.

Ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφο συνδέεται στενὰ μὲ τὸ προηγούμενο, κρίνεται σκόπιμο νὰ γίνῃ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὰ κωδικολογικὰ στοιχεῖα τοῦ καὶ τὸ περιεχόμενό του. Τὸ χειρόγραφο ἦταν συσταχωμένο μὲ τὸ βιβλίον τοῦ Χαραλάμπους Παπα-Νικολάου, *Ἀνθοδέσμη Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, Τυπογραφεῖο τῶν Βιβλιοεμπορείων Ἀποστολοπούλου, Ἀθήνα 1905. Τὸ ἐνιαῖο συσταχωμένο βιβλίον βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου καὶ τὸ ὅποιο ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ξηροποτάμου δανείστηκε κατὰ τὸ ἔτος 1992,¹⁰ τὸ φωτοτύπησε καὶ “ἔδεσε” χωριστὰ τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ἔντυπο.

Ὅσο μπορεῖ νὰ διαπιστώσῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν φωτοτυπία, εἶναι ἓνας κώδικας σύγχρονος τοῦ προηγούμενου (ἔτ. 1915), 59 σελίδων, διαστάσεων κατὰ προσέγγιση 275×175 χιλ. μὲ γραμμὴν ἐπιφάνεια 255/260×155/175 χιλ., σὲ 9 διπλοὺς στίχους. Ἡ γραφὴ, ὅπως καὶ στὸ χφ 548, δεξιολογικὴ καὶ πρόχειρη. Πρόκειται γιὰ μία ἀνθολογία, ἡ ὁποία, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν σελοδιδασκαλίαν της (ἀρχίζει ἀπὸ τὴ σ. 233), ἀποτελοῦσε ἓνα παράρτημα στὸ προαναφερθὲν ἔντυπο βιβλίον, καὶ πιθανότατα προοριζόταν γιὰ προσωπικὴ χρῆσιν τοῦ συγγραφέα της. Στὴν προμετωπίδα τοῦ (σ. 233) φέρει τὰ ἑξῆς: «Παράρτημα Ἀνθοδέσμης Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Εἰδησις. Πάντα τὰ Μουσικὰ Μαθήματα τοῦ “Παραρτήματος” τῆς ἀνὰ χείρας μουσικῆς βίβλου ἐγράφησαν παρ’ ἐμοῦ τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερίνου, κατ’ αἴτησιν τοῦ ἱεροδιακόνου κυρίου Προκοπίου Μελετίου, τοῦ ἐκ τῆς κωμοπόλεως Ζαγκλιβερίου καὶ (αἱ) πνευματικοῦ(τοῦ) τοῦ ὁσιωτάτου Γέροντος κυρίου Μελετίου, ἐκ τοῦ ἐν Προβάτῳ Ἱεροῦ Κελλίου τῶν ἁγίων Θεοδώρων Τήρωνος καὶ Στρατηλάτου, καὶ τοῦ ὡσαύτως καταγομένου ἐκ τῆς ρηθείσης κωμοπόλεως Ζαγκλιβερίου. Ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω, τῇ 15ῃ Ἀπριλίῳ (!) 1915ω σωτηρίῳ ἔτει» (Πίν. 4).

Ἡ ἀναφορὰ στὰ παραπάνω χειρόγραφα σχετίζεται μὲ τὶς συνθέσεις τῶν πολυχρονισμῶν ποὺ καταχωρίζονται στὶς σελίδες τους. Συγκεκριμένα, στὸ χφ Ξηροποτάμου 548, σσ. 47-49, καταχωρίζεται ἓνας Πολυχρονισμὸς εἰς τὴν Α(ὕτοῦ) Μ(εγαλειότητα) τὸν βασιλέα ἡμῶν Κωνσταντῖνον τὸν ἸΒ΄ Χρόα τοῦ πλ. α΄ ἤχου, ἥτις καλεῖται ἐλληνιστὶ μὲν “μέλος Ὀλύμπου” ἢ “μέλος παμφυλικόν”, εὐρωπαϊστὶ δὲ “μινόρε” καὶ τουρκιστὶ “μακάμ μπουσελίκι”. Ἦχος πλ. α΄ (ἐναρμόνιος), ἀνὰ 4 κτύπους». Ἀρχὴ Πολυχρόνιον ποιῆσαι Κύριος ὁ Θεὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα ἡμῶν Κωνσταντῖνον τὸν δωδέκατον.

¹⁰ Οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ τὸν μον. Παλαμᾶ, πρώην πρωτοφάλη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου.

Στὸ ἕτερο συσταχωμένο χφ μετὰ τοῦ ἐντύπου, καὶ μεταξύ τῶν σσ. 238-254 καταχωρίζονται πέντε Πολυχρονισμοί, οἱ ὅποιοι κατανέμονται σὲ δύο ομάδες:

α) Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς τεσσάρους πολυχρονισμούς, μὲ τὸ ἴδιο κείμενο, σὲ διάφορους ἤχους ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο «Πολυχρονισμοὶ εἰς τὴν Α(ὐτοῦ) Μ(εγαλειότητα) τὸν βασιλέα ἡμῶν Κωνσταντῖνον τὸν ἸΒ΄.. Μελοποιηθέντες παρ' ἐμοῦ τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινού»: ¹(σσ. 238-241) Πολυχρονισμὸς α΄. Ἦχος Β΄ (χρωματικός). Ἀνὰ 4 μετρικοὺς χρόνους ἢ κτύπους. Ἐκ τοῦ Δι (μετὰ φθορᾶς τοῦ μαλακοῦ χρωματικοῦ γένους) Ἀρχὴ Πολυχρόνιον ποιῆσαι Κύριος ὁ Θεὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα ἡμῶν Κωνσταντῖνον τὸν δωδέκατον. ²(σσ. 241-244) Πολυχρονισμὸς β΄. Ἦχος Γ΄ (ἐναρμόνιος). Ἐκ τοῦ τοιούτου Γα (μαρτυρία τοῦ φθόγγου Γα μὲ μαρτυρικὸ σημεῖο τῇ φθορᾷ τοῦ ἐναρμονίου γένους) Ἀνὰ 4 χρόνους. ³(σσ. 244-247) Πολυχρονισμὸς γ΄. «Χρόα τοῦ πλ. α΄ ἤχου, καλουμένη ἐλληνιστὶ μὲν “μέλος Ὀλύμπου” ἢ “μέλος παμφυλικόν”, εὐρωπαϊστὶ δὲ “μινόρε” καὶ τουρκιστὶ “μακκάμ μπουσελίκ”. Ἦχος πλ. α΄ (ἐναρμόνιος) Πα (μαρτυρία τοῦ φθόγγου Πα μὲ μαρτυρικὸ σημεῖο τοῦ δι αγια), ρυθμικὴ σήμανση 4/4 χρονικὴ ἀγωγή ἀργή. ⁴(σσ. 247-250) Πολυχρονισμὸς δ΄. Ἦχος πλ. δ΄ (διάτονος) Νη (διατονικὴ μαρτυρία τοῦ φθόγγου Νη), κτύποι 4/4, χρονικὴ ἀγωγή ἀργή.

β) Ἡ δεύτερη ομάδα (σσ. 251-254) ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓναν πολυχρονισμό, ποὺ φέρει τὸν τίτλο «Πολυχρονισμὸς εἰς τὸν ὁσιώτατον κύριον Μελέτιον Ζαγκλιβερινόν, τὸν Γέροντα τοῦ ἐν Προβάτα Ἱεροῦ Κελλίου τῶν ἀγίων Θεοδώρων, καὶ πρῶτον ἐξάδελφόν μου. Μελοποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινού». Ἦχος Γ΄ (ἐναρμόνιος), μαρτυρία τοῦ φθόγγου Γα (μὲ μαρτυρικὸ σημεῖο τῇ φθορᾷ τοῦ ἐναρμονίου γένους), ἀνὰ 4 κτύπους, χρονικὴ ἀγωγή ἀργή.

Γ. Ὁ Βασίλειος Νικολαΐδης Ζαγκλιβερινός

Ὁ μουσικὸς τοῦ 19^{ου} αἰ. Βασίλειος Νικολαΐδης, σύμφωνα μὲ τὸ *Λεξικὸν Βυζαντινῆς Μουσικῆς* τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου «ἐγεννήθη εἰς Ζαγκλιβέριον καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1926 εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν. Ἐφάλεν ἐν Σμύρνῃ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Ἀθήναις».¹¹ Ἀπὸ αὐτῇ τῇ λακωνικῇ πληροφορίᾳ συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Βασίλειος Νικολαΐδης γεννήθηκε στὸ Ζαγκλιβέρι τό 1846 καὶ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς ψαλτικὲς προσωπικότητες ποὺ ἔδρασε στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους περὶ τὴν τελευταία εἰκοσαετία τοῦ 19^{ου} αἰ. καὶ ἀρχὲς τοῦ

¹¹ Γ. Παπαδόπουλος, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Ἐκδόσεις Πανελληνίου Συνδέσμου Ἱεροφαιτῶν Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ἀθήνα 1995, 88.

20^{ου}. Στὸ τέλος τῆς ζωῆς του μετακινήθηκε στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε. Ἡ σχέση του μὲ τὴν ἀγιορειτικὴ κοινότητα φαίνεται νὰ ξεκινᾷ ἐνωρίς. Ἡ ἔκδοση *Καλλιθέλαδος Ἀηδῶν* τοῦ ἔτους 1882,¹² ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Ἱεροδιάκονο Ἰβηρίτη καὶ τὸν Σπυρίδωνα Βασιλειάδη, περιλαμβάνει, ἐκτὸς τῶν δικῶν του μουσικῶν πονημάτων, καὶ ἀρκετὲς συνθέσεις ἀγιορειτῶν συνθετῶν, ὅπως τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου,¹³ τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου,¹⁴ Θεοτόκη μοναχοῦ Βατοπαιδηνοῦ¹⁵ καὶ Νεκταρίου

¹² *Καλλιθέλαδος Ἀηδῶν* περιέχουσα μέρος τῆς *Εκκλησιαστικῆς ἐνιαυσίου Ἀκολουθίας* ἤτοι *Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου καὶ Λειτουργίας*, μελοποιηθεῖσα κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινοῦ. Τῇ προσθήκῃ διαφόρων ἀνεκδότων μαθημάτων ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς μας Μουσικοδιδασκάλων. Ἐκδίδεται ἤδη τὸ πρῶτον ὑπὸ Σπυρίδωνος Βασιλειάδη καὶ Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου Ἰβηρίτου. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκ τοῦ Τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» Θάνου καὶ Βασιλειάδη. 1882.

¹³ Περὶ τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου, βλ. Μ. Στρομπάκης, *Νικόλαος Δοχειαρίτης καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη*, [Μελέται 18], Ἐκδ. Γρ. Θ. Στάθης, Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2014. — Στὴν *Καλλιθέλαδο Ἀηδῶνα* ἐκδίδεται ἡ παρακάτω σύνθεση: *Δοῦλοι Κύριον, ἦχος πλ. Δ΄ Νη*, 89-110.

¹⁴ Περὶ Συνεσίου Ἰβηρίτου, βλ. Μ. Στρομπάκης, ὁ.π., 88 κ.ε.: Ἀ. Ἰωακείμ, *Οἱ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ τῆς Λέσβου καὶ τὸ ἔργο τους*, Διπλωματικὴ Ἑργασία, Ὑπεύθ. Καθηγ. π. Σπυρίδων Ἀντωνίου, Θεολογικὴ Σχολή, Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Τομέας Λατρείας, Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Λαμία 2008, 100-107· καὶ τὸν πρόσφατο ψηφιακὸ δίσκο - ἀφιέρωμα στὸν Συνέσιο, *Κλασσικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ-Σπουδὴ 5*, Ἀφιέρωμα «Συνέσιος Ἰβηρίτης, 18^{ου}-19^{ου} αἰ.» (συνοδευόμενος ἀπὸ βιβλίδιο περιέχον βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου καὶ πληροφορίες γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ δίσκου). Ψάλλει ὁ Βυζαντινὸς Χορὸς «Τρόπος», Χοράρχης: Κ. Αθ. Ἀγγελίδης, Ἀθήνα 2017. Στὸ βιβλίο *Καλλιθέλαδος Ἀηδῶν* δημοσιεύονται τὰ παρακάτω ἔργα τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου: *Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ΄ Δι*, 70-89· Ἔτερον (τὴν γὰρ σὴν μῆτρην), ἦχος πλ. Δ΄, Νη, 354-364.

¹⁵ Περὶ τοῦ Θεοτόκη μοναχοῦ Βατοπαιδηνοῦ, βλ. Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὁμολογῆται, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι*, Ἐν Ἀθήναις Τυπογραφεῖον καὶ Βιβλιοπωλεῖον Κουσουλίνου καὶ Ἀθανασιάδου παρὰ τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, Ἀθήνα 1890, 441, σημ. 1256 (φωτοαναστατικὴ ἔκδοση ἀπὸ τὴν ἐκδ. «Κουλτούρα», ἀρ. 2, Ἀθήνα 1977)· ὁ ἴδιος, *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1-1900 μ. Χ.)*, Ἀθήνα 1904 (φωτοαναστατικὴ ἐπανεκδόσις ἐκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1990), 227· Ἀ.. Βουδούρης, «Μουσικολογικὰ Β΄, ἤτοι σημειώματα ἀναφερόμενα εἰς ἐκκλησιαστικοὺς μουσικοὺς διδασκάλους ἐξωτερικοὺς ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἀκμάσαντας ἐν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, συνταχθέντα παρὰ Ἀγγέλου Δομεστίκου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ ἐκ Χερρονήσου» στὸν τόμο *Μουσικοκριτικά 17*, Εὐρωπαϊκὸ Κέντρο Τέχνης, Ἀθήνα 1998, 353-354· Ἀ. Ἰωακείμ, ὁ.π., 118-119. Στὴν ἐκδ. *Καλλιθέλαδος Ἀηδῶν* δημοσιεύονται δύο Ἀξιόν ἐστιν τοῦ Θεοτόκη

μοναχοῦ Βλάχου.¹⁶ Σύμφωνα με τις πληροφορίες που εξάγονται ἀπὸ τὸ ἐξηροποταμινὸ χειρόγραφο 548 καὶ τὸ ἕτερο φιλοθεϊτικο συσταχωμένο μετὰ τὴν Ἀνθοδέσμη Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς,¹⁷ ὁ Βασίλειος Νικολαΐδης περὶ τὸ ἔτος 1915 φαίνεται νὰ διέμενε στὶς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἐκεῖ συνδέθηκε μετὰ τὴ συνοδεία τῶν Πατέρων τοῦ Ἱ. Κελλίου τῶν ἁγίων Θεοδώρων στὴν ἔρημο τῆς “Προβάτας”, μετὰ τοὺς ὁποίους ἦταν συμπατριώτης καὶ συγγενής, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ ἀρκετὰ βιβλιογραφικὰ σημειώματά του.¹⁸ Οἱ αὐτάδελφοι Γέροντες τοῦ κελλιοῦ Μελέτιος καὶ Σάββας ἦταν πρῶτοι ἐξάδελφοί του. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1915 γράφει κατ’ αἵτησίν τους μία ἀνθολογία, ποὺ τὴν ὀνομάζει *Παράρτημα Ἀνθοδέσμης Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*. Τὸν Αὐγούστο τοῦ ἴδιου ἔτους, πάλι κατ’ αἵτησίν τους καὶ μετὰ δαπάνη δική τους, γράφει τὸ Δοξαστᾶριον τῶν ἁγίων Θεοδώρων. Μεμονωμένα τροπάρια τοῦ ἔχουν συμπεριληφθεῖ σὲ χειρόγραφες ἀνθολογίες¹⁹ καὶ στὰ βιβλία ποὺ ἔχει ἐκδόσει ὁ ἱεροψάλτης μοναχὸς Νεκτᾶριος, Γέροντας τοῦ λαυρώτικου Ἱ. Κελλίου «ἁγ. Ἀθανάσιος» στὶς Καρυές, *Καλλίφωνος Ἀηδῶν* (1933)²⁰ καὶ *Μουσικὸς*

Βατοπαιδινού: Ἄξιον ἐστὶν παρὰ Θεοτόκῃ μ(οναχοῦ) Βατοπαιδινού, ἤχος πλ. Α΄ Πα, σ. 382-384· τοῦ αὐτοῦ, ἤχος πλ. Β΄ Πα, 384-386.

¹⁶ Περὶ τοῦ Νεκταρίου Βλάχου, βλ. Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, 440-441· ὁ ἴδιος, *Ἐπισκόπησις*, 227· Ἀ. Βουδούρης, *Μουσικολογικὰ Β΄*, σ. 352· Ἰωαννίκιος Μπαλάν (ιερομ.), *Ρουμανικὸ Γεροντικόν*, Θεσσαλονίκη 1985, 309-315· Ἰωαννίκιος Κοτσώνης, *Ἀθωνικὸν Γεροντικόν*, Κουφάλια Θεσσαλονίκης 1999, 191· 443· μνεία στό: Ἀ. Μωραϊτίδης, *Μετὰ τοῦ Βορηᾶ τὰ κύμματα. Ταξείδια – Περιγραφαί – Ἐντυπώσεις. Μετὰ πολλῶν εἰκόνων*, Σειρὰ ΞΤ΄, Ἐκδόσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ Συγγραφέως, Ἐκδ. Ἱ. Ν. Σιδέρης, Ἀθήνα 1927, 69. Διαδικτυακὲς ἀναδημοσιεύσεις τῶν παραπάνω στοὺς ἰστότοπους: Κελλιώτης Γιάννης, «Ἀγιορειτικὲς μνήμες. 178-Μοναχὸς Νεκτᾶριος Προδρομίτης. Τὸ ἀηδόνι τοῦ Ἁγίου Ὁρους», <http://agioritikesmimes.blogspot.com/2011/11/178.html> [24-12-2018]· ὁ ἴδιος, «Ἀγιορειτικὲς μνήμες. 1584-Μοναχὸς Νεκτᾶριος Προδρομίτης (1808-1903)», <http://agioritikesmimes.blogspot.com/2012/07/1584-1808-1903.html> [24-12-2018]· Parintele Ioanichie Balan, «Cuviosul Nectarie Schimonahul», <http://nectarie.ro/cuviosul-nectarie-schimonahul/> [24-12-2018]· μιὰ πρὸ ἐκτεταμένη βιογραφία στὰ ρουμανικά, βλ. Filotheu Balan, «Viața Cuviosului Nectarie Protopsaltul», <http://manastirea.petrusvoda.ro/2017/01/08/viata-cuviosului-nectarie-protopsaltul/> [24-12-2018]. Στὴν ἔκδοσιν *Καλλιέλαδος Ἀηδῶν* δημοσιεύονται δύο Ἄξιόν ἐστιν: Ἄξιον ἐστὶν Νεκταρίου μ(οναχοῦ) Βλάχου, ἤχος α΄ Πα, 388-390· τοῦ αὐτοῦ, ἤχος πλ. Δ΄ Νη Σουζινάκ, 390-392.

¹⁷ Βλ. ἐδῶ παραπάνω προμετωπίδες στὰ χειρόγραφα τοῦ Ξηροπ. 548 καὶ *Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*.

¹⁸ Βλ. ἐδῶ παραπάνω κωδικολογικὴ περιγραφή.

¹⁹ Βλ. χφ Ξηροπ. 538 (τέλ. 19ου/ἀρχ. 20ου αἰ.), φφ. 38v-40r (Καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι [ἤχος πλ. β΄]).

²⁰ Βλ. *Καλλίφωνος Ἀηδῶν...* [αὐξων ἀρ. ἐκδ. 8] ἐκδ. μοναχοῦ Νεκταρίου..., τυπογραφεῖο Ἱερᾶς Κοινότητος Ἁγίου Ὁρους Ἄθω, Ἅγιον Ὄρος 1990 (1933), 34-35, 153-155, 195-197, 207-208, 209-210 ἀντιστοίχως (: Εἰς λειτουργίαν ἀρχιερέως καὶ εἰς

θησαυρός τοῦ ἑσπερινοῦ (1935),²¹ γεγονός ποὺ μαρτυρεῖ τὴν εὐρύτερη ἀποδοχὴ τοῦ στὴν ἀγιορειτικὴ ψαλτικὴ κοινότητα. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ σημειώματα στὰ χειρόγραφα τοῦ ὁ ἴδιος εἶχε γενικότερα ἐνδιαφέροντα καὶ γνώσεις περὶ μουσικῆς, ἐνῶ αἰσθανόταν κοντὰ στὸ ἰδιότυπο καὶ μᾶλλον ἐξωτερικὸ ὕφος τοῦ Χαραλάμπους Παπα-Νικολάου.²²

Δ. Τὸ κείμενο τῶν πολυχρονισμῶν. Πραγματολογικὸς σχολιασμός

1. Τὰ κείμενα τῶν πολυχρονισμῶν, χωρὶς νὰ πρόκειται γιὰ κριτικὴ ἔκδοσή τους, καταγράφονται παρακάτω, ἀρυόμενα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα μουσικὰ κείμενα:

α) «Πολυχρονισμὸς εἰς τὴν Α(ὕτου) Μ(εγαλειότητα) τὸν βασιλέα ἡμῶν Κωνσταντῖνον τὸν ἸΒ'». Τὸ αὐτὸ κείμενο ἐπαναλαμβάνεται σὲ τέσσερις μελοποιήσεις.

Πολυχρόνιον ποιῆσαι Κύριος ὁ Θεὸς

τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα ἡμῶν

Κωνσταντῖνον τὸν δωδέκατον

σὺν τῇ εὐσεβεστάτῃ βασιλίσσει ἡμῶν Σοφίᾳ

καὶ τῷ εὐσεβεστάτῳ διαδόχῳ αὐτῶν Γεωργίῳ.

Κύριε φύλαττε αὐτοὺς

εἰς πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ ἔτη.

β) «Πολυχρονισμὸς εἰς τὸν ὀσιώτατον κύριον Μελέτιον Ζαγκλιβερινόν, τὸν Γέροντα τοῦ ἐν Προβάτῃ Ἱεροῦ Κελλίου τῶν ἀγίων Θεοδώρων, καὶ πρῶτον ἐξάδελφόν μου».

χειροτονίας. Ἀρχὴ Κύριε Σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς [ἤχος γ'], Ἀξιόν ἐστιν [ἤχος πλ. α'], Εὐαγγελίζου γῇ χαρὰ μεγάλη [ἤχος δ' λέγετος], Σέ τὴν φαινήν λαμπάδα [ἤχος α'], Ἀλλότριον τῶν μητέρων ἢ παρθενία [ἤχος πλ. δ'].

²¹ Μουσικὸς θησαυρὸς τοῦ ἑσπερινοῦ... [αὔξων ἀρ. ἐκδ. 18], ἐκδ. μοναχοῦ Νεκταρίου..., τυπογραφεῖο Ἱερᾶς Κοινότητος Ἁγίου Ὁρους Ἄθω, Ἁγίου Ὁρους 1935, 343-348 (: Θεοτόκε Παρθένε [ἤχος πλ. α'], Ψυχὴ μου ψυχὴ μου [ἤχος β'], Ἀσπόρου συλλήψεως [ἤχος β']).

²² Βλ. παρακάτω.

Πολυχρόνιον ποιήσαι Κύριος ὁ Θεὸς

τὸν ὀσιώτατον Γέροντα καὶ πνευματικὸν πατέρα ἡμῶν

κύριον κύριον Μελέτιον

καὶ τῷ (!) ὀσιωτάτῳ αὐταδέλφῳ αὐτοῦ καὶ διαδόχῳ

κυρίῳ κυρίῳ Σάββα.

Κύριε φύλαττε αὐτοὺς

εἰς πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ ἔτη.

2. Πραγματολογικὸς σχολιασμός

Ὁ Κωνσταντῖνος Β΄ εἶναι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνος Α΄, πρωτότοκος γιὸς τοῦ βασιλεῦς Γεωργίου Α΄ καὶ τῆς βασίλισσας Ὑλγας. Γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα στὶς 21 Ἰουλίου/2 Αὐγούστου 1868. Ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησή του τοῦ δόθηκε ἀπὸ τὸν βασιλεῦς τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Αἰσθανόταν τότε τὸ ἔθνος εὐτυχές, διότι ἐπιτέλους ὑπῆρχε διάδοχος, ἡ ἔλλειψη τοῦ ὁποῖου ἄσκησε τόση ἐπίδραση στὴν τύχη τοῦ βασιλεῦς Ὁθωνα, καὶ συνδύαζε τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖο ὁμοφώνως ἀποδέχθηκε, μὲ τὴν πραγματοποίηση τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἐξαιτίας αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ λόγου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀνῆλθε στὸν θρόνο κατὰ τὶς ὥρες τῆς ἐποποιίας τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, συνήθως ἀποκαλοῦνταν Κωνσταντῖνος Β΄, ὡς συνεχιστὴς τοῦ Κωνσταντῖνου ΙΑ΄ τοῦ Παλαιολόγου. Ἡ σύμπτωση, ὥστόσο, ὅτι Κωνσταντῖνος ὀνομαζόταν καὶ ὁ πατέρας τῆς βασίλισσας Ὑλγας, δὲν διέφυγε μερικὲς φορὲς τὰ σχόλια μικρῆς μὲν μερίδας, ἀλλὰ δηκτικῆς ἀντιπολίτευσης.²³

Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ πατέρα του Γεωργίου στὴ Θεσσαλονίκη (5/18 Μαρτίου 1913), ἀνῆλθε στὸν βασιλικὸ θρόνο καὶ ὀρκίστηκε ἐνώπιον τῆς Βουλῆς στὴν Ἀθήνα στὶς 8/21 Μαρτίου. Κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ἡ προσωπικότητά του Κωνσταντῖνου κυριαρχοῦσε ἀπολύτως καὶ ἡ ἀναγνώρισή του ὡς λαμπροῦ στρατιωτικοῦ ἡγέτη ἦταν καθολικὴ.²⁴ Ὁ Νικολαΐδης στὸ Ἀρξαστάριό του (σ. Γ΄) τὸν χαρακτηρίζει «δαφνοστεφῇ».

²³ Βλ. ΠΛΒ, τόμ. 37, 114γ [Σπ. Μαρκεζίνης].

²⁴ Ὁ.π., 116α.

Ἡ ἐναρξὴ τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου τὸν βρῆκε νὰ διαφωνεῖ μετὰ τὸν Βενιζέλο ὡς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸ προασανατολισμὸ τῆς χώρας: ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέμενε στὴν οὐδετερότητα, ἐνῶ ὁ Βενιζέλος στὴν ἔξοδο.²⁵ Τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφονται οἱ πολυχρονισμοὶ (Ἀπρίλιος, Αὐγούστος 1915) ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν βαριά ἀσθενὴς (Μάιος 1915), καὶ ἴσως, πρὸς τοὺς ἄλλους, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ συσχετισθοῦν καὶ μετὰ τὸ γεγονὸς αὐτό. Μετὰ ἀπὸ πολυτάραχη βασιλεία πέθανε αἰφνιδίως νεότατος τὸ 1923, σὲ ἡλικία 55 ἐτῶν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπῆρξε ὡς βασιλιάς προσωπικότητα. Ἦταν πάνω ἀπὸ τὸν τίτλο, ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος. Ὅταν ἦλθε στὸν κόσμον, ἦταν ἡ κρυφὴ ἐλπίδα ἐνὸς ἔθνους ποὺ ζοῦσε μετὰ τὴ μεγάλη του ἰδέα. Ἡ μοῖρα τὸν ἔφερε νὰ πλησιάσει στὴν πραγματοποίησίν της τόσο κοντά, ὥστε σχεδὸν νὰ τὴν ἀγγίξει. Καὶ ἀκολούθησε ἡ στροφή. Νὰ συνδεθεῖ μετὰ τὸ τραγικότερο τέλος τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κανένας βασιλιάς δὲν ἀγαπήθηκε ἀπὸ τὸν λαὸ περισσότερο, ἀλλὰ καὶ κανένας δὲν προκάλεσε τόσο μῖσος καὶ τόσες ἀντιθέσεις. Ὑπῆρξε βασιλιάς ὅσο λίγοι, καὶ ὅμως, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸν πατέρα του, δὲν μπόρεσε νὰ γνωρίσει τοὺς Ἕλληνες καὶ τοῦ ἔλειπε ἡ τέχνη τῆς προσαρμογῆς. Καὶ αὐτὴ τὴν ἀδυναμία του τὴν πλήρωσε περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο.²⁶

Ἡ Σοφία, βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων (1913-1917 καὶ 1920-1922), γεννήθηκε τὸ 1870 στὸ Πότσταμ καὶ πέθανε τὸ 1932 στὴ Φρανκφούρτη. Κόρη τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου Γ΄ καὶ τῆς αὐτοκράτειρας Βικτωρίας ἀρραβωνιάστηκε τὸν Κωνσταντῖνο Α΄ τὸ 1888. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πανηγύρισε τὴν εἶδηση, ἐπειδὴ ἐκτίμησε ὅτι ἡ σύναψη συγγενικῶν δεσμῶν μετὰ τὴν τότε ἀνερχόμενη δύναμη, τὴν Γερμανία, ἦταν μιὰ πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν μεγάλων ἐθνικῶν πόθων. Εἶναι πάντως γεγονὸς ὅτι στὴ βάση τοῦ συνοικεσίου αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχε καμία πολιτικὴ σκοπιμότητα.²⁷

Δύο χρόνια μετὰ τὴν ἀφιξὴ της στὴν Ἑλλάδα, ἀσπάστηκε τὴν ὀρθοδοξία, παρὰ τὴν ἐντονότατη ἀντίδραση τοῦ ἀδελφοῦ της, ὁ ὁποῖος ἔφθασε στὸ σημεῖο νὰ τὴν ἀπειλήσει ὅτι θὰ τῆς ἀπαγόρευε νὰ ἐπισκέπτεται τὴν Γερμανία. Ἡ Σοφία ἀπέκτησε ἑξὶ παιδιὰ, τρεῖς γιουὺς καὶ τρεῖς κόρες.²⁸

²⁵ Ὁ.π., 116β.

²⁶ Ὁ.π., 117α.

²⁷ Ὁ.π., τόμ. 55, 42γ [Σπ. Μαρκεζίνης].

²⁸ Ὁ.π., 43α.

Παρά τὸ πολὺ σημαντικὸ φιланθρωπικὸ ἔργο της (Νοσοκομεῖο Παίδων, Ἄσυλο Ἀνιάτων, Χαρακόπειος Οἰκοκυρικὴ Σχολή, ἀμέριστο ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς ἀναπήρους τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, Πατριωτικὸς Σύνδεσμων Ἑλληνίδων), τὸ ὄνομά της συνδέθηκε κυρίως μὲ τὴν ἀξιόλογη προσπάθειά της γιὰ τὴν ἀναδάσωση τῆς Ἀθήνας καὶ τῶν γύρω περιοχῶν (Λυκαβηττός, Ἀκρόπολη, λόφος τοῦ Φιλοπάππου, διαρρύθμιση τοῦ χώρου γύρω ἀπὸ τὸ Ζάππειο Μέγαρο, δειροφύτευση ὅλων τῶν λόφων τῆς Ἀθήνας). Ὑπῆρξε, μετὰ τὴν Ἀμαλία, ἡ βασίλισσα ποὺ ἔδωσε ἰδιαίτερη σημασία στὴν προστασία καὶ ἐπέκταση τοῦ πρασίνου, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἀποκαλοῦσαν «ἡ πράσινη βασίλισσα».²⁹

Ἡ βασίλισσα Σοφία δὲν ἦταν ὁμορφη, ἀλλὰ ἦταν ἐπιβλητικὴ καὶ πολὺ λίγο κοινωνικὴ. Ἡ ἔμφυτη δειλία της συχνὰ ἐκλαμβάνονταν ὡς ἐκδήλωση ὑπερηφάνειας καὶ συχνὰ γινόταν ἀφορμὴ γιὰ παρεξηγήσεις. Ἡ αὐστηρότητα ποὺ τὴν διέκρινε εἶχε καταστεῖ παροιμιώδης, ὥστε τῆς εἶχε δοθεῖ τὸ παρωνύμιο «Κυρία Ἀπαγορεύεται» (Frau Verboten).³⁰

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Διχασμοῦ, ἔγινε στόχος σφοδρῶν ἐπιθέσεων ἀπὸ τοὺς Βενιζελικοὺς ποὺ τῆς καταλόγιζαν ὅτι λόγω τῆς καταγωγῆς της ἐπηρέαζε ὑπὲρ τῆς Γερμανίας τὸν βασιλιᾶ Κωνσταντῖνο. Ἡ ἐπίθεση ποὺ τῆς ἔγινε τότε ἐπισκίασε καὶ τίς πιὸ βίαιες ἐπιθέσεις κατὰ τῆς βασίλισσας Ἀμαλίας, ἐνῶ ἡ συκοφαντικὴ δυσφήμιση ξεπέρασε κάθε ὅριο.³¹

Ἡ Σοφία ὑπῆρξε ἀτυχῆς μᾶλλον παρὰ ὑπεύθυνη. Ἀντικειμενικὴ κριτικὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀπαλλάξει ἀπὸ περιόδους ἀναμίξεων στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδας. Πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτὲς τίς ἐνέργειες, γεγονὸς παραμένει ἡ σοβαρότητα καὶ ἡ αὐστηρότητα τοῦ χαρακτήρα της. Ἡ ποιότητά της ὡς συζύγου καὶ μητέρας. Τὸ κοινωφελὲς καὶ φιланθρωπικὸ της ἔργο, ἡ ἀγάπη της γιὰ τὸ πράσινο καὶ τὴν τάξη. Ἄν δὲν εἶχε ἡ Σοφία τὴν ἀτυχία νὰ βασιλεύσει σὲ τόσο πολυτάραχη ἐποχὴ, θὰ ἄφηνε καὶ ἔργο σημαντικότερο καὶ ἀνάμνηση ἐξαίρετη.³² Τὸ ἐπίθετο «εὐσεβεστάτη», ποὺ τῆς ἀποδίδει ὁ Νικολαΐδης φαίνεται νὰ εἶναι ὄχι μόνον περιγραφικὸ, ἀλλὰ νὰ ἀνταποκρίνεται καὶ στὴν πραγματικότητα.

Ὁ διάδοχος Γεώργιος εἶναι ὁ Γεώργιος Β', βασιλιᾶς τῶν Ἑλλήνων (1922-1924 καὶ 1935-1947), πρωτότοκος γιὸς τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου Α' καὶ τῆς βασίλισσας Σοφίας. Γεννήθηκε στὸ Τατόι στὶς 7/20 Ἰουλίου

²⁹ Ὁ.π., 43α.

³⁰ Ὁ.π., 43β.

³¹ Ὁ.π., 43β-γ.

³² Ὁ.π., 43δ.

1890 καὶ πέθανε στὴν Ἀθήνα τὴν 1η Ἀπριλίου 1947.³³ Ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν βασιλιάς τῶν μεγάλων ἱστορικῶν καὶ προσωπικῶν μεταπτώσεων καὶ μεταβολῶν. Δοκίμασε μεγάλες συγκινήσεις καὶ ἔζησε τὴ συχνὴ ἐναλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἄφατη χαρὰ στὴν ἀπερίγραπτη ὀδύνη. Ἦταν τύπος μονήρης, λιτός, ἀριστοκρατικός, ψυχρὸς, προσηλωμένος στὸ καθῆκον. Ἦξερε νὰ κρατεῖ ἀπόσταση, ἀποφεύγοντας οἰκειότητες, καὶ νὰ ἐμπνέει σεβασμὸ. Οἱ ἐναντίον του ἀντιδράσεις δὲν εἶχαν συνήθως προσωπικὸ χαρακτήρα. Ἐξέφραζαν ἀντιθέσεις πρὸς ἕναν παράγοντα ποὺ στεκόταν ἐμπόδιο σὲ σχέδια, διαθέσεις ἢ ἐξελίξεις. Εὐτύχησε, σὲ ὥρες κρισιμότητας γιὰ τὸ Ἕθνος, νὰ ἐκφράσει τὸν ὀρθὸ λόγο καὶ τὸ κοινὸ αἶσθημα πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδας καὶ ἐκείνου τοῦ ἴδιου. Ὁ Γεώργιος ἀνῆκε σ' ἐκείνους, τῶν ὁποίων τόσο γίνεται αἰσθητὴ ἡ ἀπουσία καὶ ἡ ἀξία, ὅσο ὁ χρόνος παρέρχεται.³⁴

Γιὰ τοὺς γέροντες Μελέτιο καὶ Σάββα δὲν ἔχουμε ἄλλες πληροφορίες, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς ποὺ παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Νικολαΐδης στὰ ἔργα του καὶ ποὺ ἤδη ἔχουν ἀναφερθεῖ παραπάνω.³⁵

Γιὰ νὰ ἀξιολογήσει κανεῖς τοὺς παραπάνω πολυχρονισμοὺς πρέπει ἐπίσης νὰ συνυπολογίσει ὅπωςδήποτε καὶ τὸν φορτισμένο ἱστορικὸ περίγυρο τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποία μελοποιήθηκαν:³⁶ Ἡ Ἱερὰ Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μὲ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Α' Βαλκανικοῦ Πολέμου καὶ τῆς εἰσόδου τῆς Ἑλλάδας στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα, ὅρισε νὰ φάλλεται στὸν ναὸ τοῦ Πρωτάτου, κάθε ἀπόγευμα μετὰ τὸν ἑσπερινὸ παράκληση ὑπὲρ τοῦ βασιλιᾶ, τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ ὑπὲρ τῆς εὐδωσέως τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνα. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στὶς μονές, τὶς σκῆτες καὶ τὰ κελλιά.

Στὸ πρόσωπο τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου τοῦ ΙΒ' οἱ ἀγιορεῖτες εἶδαν τὸν ζῶντα διάδοχο τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τῶν αἰοδιμῶν δηλαδὴ ἱδρυτῶν καὶ κτητόρων τῶν μονῶν τους. Κι αὐτό, καθὼς διατηροῦσαν ἀκμαία τὴν ἀνάμνηση τῶν ἐνδόξων βυζαντινῶν χρόνων σὲ σχέση μὲ τοὺς κατοίκους τῶν λοιπῶν ἀλύτρωτων περιοχῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τίς

³³ Ὁ.π., τόμ. 17, 147γ-δ – 148α [Σπ. Μαρκεζίνης].

³⁴ Ὁ.π., 150δ.

³⁵ Ἡ πρόσβαση στοὺς κώδικες μοναχολογίων τῆς Ἱ. Μονῆς Μεγίστης Λαύρας δὲν στάθηκε δυστυχῶς δυνατή.

³⁶ Βλ. γενικὰ Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ χρόνια τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἀφιέρωμα στὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς ἀπελευθέρωσης (2/15 Νοεμβρίου 1912), ἐκδ. «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία», Θεσσαλονίκη 2012.

όποιες, κάποιες, όπως ή Μακεδονία, μόλις αὐγάζονταν ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας.³⁷

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ Ἱερὰ Μονὴ Μεγίστης Λαύρας, μία μέρα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἁγίου Ὁρους (2 Νοεμβρίου 1912), ἔστειλε ἐπιστολὴ στὸν ἀντιπρόσωπό της στὴν Ἱερὰ Κοινότητα, κατὰ τὴν ὁποία διαφαίνεται ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης θεωρήθηκε ὡς ἀπελευθέρωση τοῦ Ἁγίου Ὁρους: «Χριστὸς Ἀνέστη! Ζήτω Ἡ Ἐλευθερία, Ζήτω ὁ Ἑλληνισμός, Ζήτω ἡ Ὁρθοδοξία, Ζήτω ἡ Ἑλλάς, Ζήτω ὁ Διάδοχός μας Κωνσταντῖνος, ὁ Κατακτητὴς καὶ Πορθητὴς...».³⁸ Τὴν ἄλλη μέρα οἱ ἀπελευθερωτὲς ἔφθασαν στὶς Καρυές περνώντας ἀπὸ πύλη κοσμημένη με φύλλα δάφνης καὶ εἰσῆλθαν στὸ Πρωτᾶτο, ὅπου ἐτελέσθη δοξολογία.³⁹

Πρέπει νὰ λάβει κανεὶς σοβαρὰ ὑπόψη του ὅτι ἔχουν περάσει μόλις τρία χρόνια ἀπὸ τὰ παραπάνω ἐκρηκτικὰ γεγονότα, τὴν ἔνταξη τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὸ πλησιέστερο ἱστορικά, πολιτιστικὰ καὶ γεωγραφικὰ ἑλληνικὸ Βασίλειο, καὶ τὸ ἐνθουσιῶδες πανηγυρικὸ κλίμα ποὺ ἀκολούθησε. Ἀπὸ τότε ἡ 2α Νοεμβρίου 1912 ἔμεινε ἀνεξίτηλη στὴ μνήμη τῶν ἀγιορειτῶν: γιὰ μία δεκαετία μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση γινόταν ἀγρυπνία τόσο στὸ Πρωτᾶτο, ὅσο καὶ σὲ ὅλες τὶς μονές.⁴⁰

Στὸ ἴδιο ἱστορικὸ πλαίσιο πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1914 δημοσίευση πολυχρονισμῶν «εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνον», ἔκδοση Θεσσαλονίκης με ἐκδότῃ τὸν Γερμανὸ Προηγούμενο Βατοπαιδινοῦ.⁴¹ Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν παραπάνω ἔκδοση, παρόμοιους πολυχρονισμοὺς εἶχαν μελοποιήσει, ἐκτὸς τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινοῦ, καὶ ἄλλοι συνθέτες σύγχρονοί του

³⁷ Βλ. Πατάπιος Καυσοκαλυβίτης μον., «Ὅφεις τῆς ἀπήχησης», 147.

³⁸ Βλ. Ἰ. Παπάγγελος, «Χαλκιδικῆς Ἀνάστασις», *Παγχαλκιδικὸς Λόγος*, τεῦχος 2 (Σεπτέμβριος 2012) 7· ὁ ἴδιος, «Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἅγιον Ὅρος τὸ 1912 μέσα ἀπὸ ἀγιορειτικὰ ἔγγραφα», *Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ χρόνια τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἀφιέρωμα στὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς ἀπελευθέρωσης (2/15 Νοεμβρίου 1912)*, ἐκδ. «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία», Θεσσαλονίκη 2012, 151-152.

³⁹ Βλ. Πατάπιος Καυσοκαλυβίτης μον., «Ὅφεις τῆς ἀπήχησης», 151.

⁴⁰ Βλ. Πατάπιος Καυσοκαλυβίτης μον., «Ὅφεις τῆς ἀπήχησης», 156, σημ. 23.

⁴¹ *Πολυχρονισμοὶ εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνον μελοποιηθέντες μὲν παρὰ διαφόρων, ἐκδιδόμενα δὲ εἰς τύπον ὑπὸ Γερμανοῦ Προηγούμενου Βατοπαιδινοῦ, Θεσσαλονίκη, Τύποις Ν. Χριστομάνου, 1914.*

καὶ μάλιστα ὅχι μόνο ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν συνθετῶν ποὺ περιλαμβάνονται στὴν ὥς ἄνω ἔκδοση.⁴²

Ε. Μουσικὲς – μορφολογικὲς παρατηρήσεις στοὺς πολυχρονισμοὺς τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδη

Οἱ πολυχρονισμοὶ τοῦ Βασιλείου Ζαγκλιβερινοῦ ἐντάσσονται στὸ εὐρύτερο συνθετικό, μορφολογικό καὶ αἰσθητικό πλαίσιο τῆς ἐποχῆς τους (τέλη 19^{ου} αἰ. – ἀρχὲς 20^{ου}). Πρόκειται γιὰ συνθέσεις νεωτερικῆς, βασισμένες σὲ πρότυπα ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ μελουργικὸ πλαίσιο τῶν προγενέστερων πολυχρονισμῶν τῶν μεγάλων κλασικῶν μελουργῶν τοῦ 17^{ου} καὶ 18^{ου} αἰ.⁴³ Τοῦτο τὸ γεγονός, τῆς ἀπομάκρυνσης τῶν ἀγιορειτῶν ψαλτῶν ἀπὸ τὴν παλαιὰ παράδοση καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τους σὲ νεώτερες ἢ νεωτερικῆς μορφῆς σύνθεσης, ἀπετέλεσε στοιχεῖο σχολιασμοῦ ἀκόμα καὶ ἀπὸ μουσικολογιώτατους ἀγιορεῖτες ψάλτες ποὺ ἐγκαταβιοῦν στὸ Ἅγιον Ὄρος τὴν ἴδια περίπου περίοδο ποὺ συνθέτονται οἱ παρουσιαζόμενοι πολυχρονισμοὶ ἀπὸ τὸν Βασίλειο Νικολαΐδη.⁴⁴

Χαρακτηριστικὰ τῶν συνθέσεων αὐτῶν εἶναι:

α) ἡ ἀναλυτικὴ καὶ ἄκρως περιγραφικὴ ἀνάπτυξη τοῦ μουσικοῦ περιεχομένου τους, συνοδευόμενη ἀπὸ τὴ στοχευμένη καὶ ὑπὲρ τὸ δέον

⁴² Ἀναφέρονται τὰ παρακάτω ὀνόματα συνθετῶν: Γερμανὸς Προηγούμενος Βατοπαιδινός, Κάλιστος ἱεροδιάκονος Βατοπαιδινός, Α. Φιλίππου, Φλωρόπουλος, Σπ. Σταυρίδης καὶ Ἰ. Σακελλαρίδης. Βλ. *Πολυχρονισμοὶ εἰς τὸν Βασίλειον...*

⁴³ Τοῦτο, φυσικά, δὲν διαπιστώνεται μόνο γιὰ τὶς συγκεκριμένες συνθέσεις ἢ μόνο γιὰ τὸν Ἀγιορειτικὸν χῶρο, ἀλλὰ γενικότερα διατρέχει ὅλο τὸν χῶρο τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς λεγόμενης καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Γιὰ τὸν ἀγιορειτικὸν χῶρο, ἰδιαίτερα, ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰ. σημειώνεται μία αἰσθητὴ κάμψη τῆς ψαλτικῆς στὸ Ἅγιον Ὄρος, βλ. Ἀλυγιζάκης, «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση», 265. Ἡ κατάσταση αὐτὴ συνεχίζεται καὶ μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση τοῦ 1912. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀγιορεῖτες διαπιστώνουν ὅτι ἡ ψαλτικὴ «δὲν ἔχει ὅπωςδὴποτε τὴν αἴγλη τοῦ παρελθόντος ..., ἀλλὰ δὲν ἀπολείπουν ἀπὸ τὸν αἰῶνα μας οἱ ζηλωτὲς ἱεροψάλτες καὶ ἔνθερμοι ἐκτελεστές», βλ. Ἱερομ. Ἀμφιλόχιος Δοχειαρίτης, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλτες ἀπὸ τὸν 17^ο μέχρι τὸν 19^ο αἰῶνα», στὸ *Παρουσία Ἱ. Μονῆς Δοχειαρίου*, Ἅγιον Ὄρος 2001, 460.

⁴⁴ Μεταξὺ τῶν ἐγκρίτων λογίων ἀγιορειτῶν ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Παγκράτιος Βατοπαιδινός. Σημειώνει ἐμφαντικὰ στὴ γνωστὴ μελέτη του περὶ τῆς μουσικῆς κλίμακας ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχικὸν Τυπογραφεῖο τὸ 1917 (μία δεκαετία σχεδὸν μετὰ τὴ σύνθεση τῶν παρουσιαζομένων πολυχρονισμῶν Νικολαΐδη) ὅτι οἱ ψάλτες ἀπὸ ἀμάθεια περιφρονοῦν τὰ κλασικὰ μαθήματα τῶν παλαιῶν διδασκάλων καὶ μουσουργῶν καὶ ψάλλουν τὰ ὑπ' αὐτῶν μελοποιηθέντα ὡς τεχνικότερα δῆθεν, βλ. Ἀρχιμ. Παγκράτιος Βατοπαιδινός, *Ἡ μουσικὴ κλίμαξ*, Κωνσταντινούπολη 1917, 18, 31, 45. Βλ. ἐπίσης καὶ Α. Ε. Ἀλυγιζάκης, «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση», 268-269.

ἀναλυτική – προσδιοριστική σημειογραφία, με σκοπό την πλήρη ἐρμηνευτική καθοδήγηση τοῦ ἐκτελεστῆ.⁴⁵

β) ἡ ἀναφορὰ στοῦ μουσικὸ περιεχόμενο τῶν ἀνατολικῶν μακάμ μέσω συγκεκριμένων μελωδικῶν φράσεων ἢ καὶ ἐνοτήτων,⁴⁶ με ἐμφανὴ τὴν προσπάθεια ἐνοποίησης τῆς μουσικῆς παράδοσης τοῦ χώρου τῆς καθ’ ἡμᾶς Ἀνατολῆς κάτω ἀπὸ τὴ βάση ἐκκίνησης τῆς ἀρχαιοελληνικῆς μουσικῆς παράδοσης, στοιχεῖο ποὺ ἀπηχεῖ τὰ ἐθνικὰ στοιχεῖα τοῦ μουσικοῦ ιδεολογήματος τῆς περιόδου.⁴⁷

⁴⁵ Παρόμοια παραδείγματα ἐντοπίζονται στὶς ἐντυπες ἐκδόσεις τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰ. καὶ ἰδιαίτερα στὶς συνθέσεις ποὺ προσφέρονται γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἀτομικῆς-προσωπικῆς ἐρμηνείας τοῦ φάλτι καθὼς καὶ τῶν φωνητικῶν ἱκανοτήτων του, ὅπως οἱ συνθέσεις τοῦ θεομητορικοῦ ὕμνου Ἀξιὸν ἐστί, βλ. ἐνδεικτικὰ Χριστόδουλος Γεωργιάδης Κεσσανιεύς, *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῶν μελῶν*, Ἀθήνησι, Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφεύς..., 1856 καὶ φωτοαναστατική ἐπανέκδοση ἀπὸ τὶς ἐκδ. «Αἶνος καὶ Ὑμνος», Ἀθήνα 2003· καὶ *Εγκόλπιον Ἱεροφάλτου ἤτοι Νέον Ταμεῖον μουσικῆς Ἀνθολογίας* περιέχον ἅπασαν τὴν ἐνιαύσιον ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὁρθροῦ καὶ λειτουργίας τῇ προσθήκῃ ἀνεκδότων τινῶν μαθημάτων ὑπὸ Δημ. Βουλγαράκη ἐκδίδεται πρῶτον Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκ τοῦ Τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» 1886. Γιὰ τὶς ἐκδόσεις τοῦ 19^{ου} αἰ. ποὺ περιέχουν τὸ θεομητορικὸ ὕμνο Ἀξιὸν ἐστί, βλ. ἐσχάτως Μ. Στρουμπάκης, «Ἡ μελοποίηση τοῦ Θεομητορικοῦ ὕμνου “Ἀξιὸν ἐστί” στὶς ἐλληνόφωνες ἐντυπες ἐκδόσεις τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Μορφολογικὲς παρατηρήσεις», εἰσήγηση παρουσιασθεῖσα στὸ *Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Ζ’ Διεθνὲς Συνέδριο Μουσικολογικὸ καὶ Ψαλτικόν. Μορφολογία-Αἰσθητική*, Ἀθήνα, 18-20 Ὀκτωβρίου 2018, ὑπὸ ἔκδοσιν.

⁴⁶ Γιὰ τὴ στροφὴ τῆς ψαλτικῆς πρὸς τὰ ἀνατολικά μακάμ, βλ. Ἀλυγιζάκης, «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση», 268. Ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι πολλὲς ἰδιότυπες μουσικὲς ἐκδόσεις τοῦ ἱθ’ καὶ κ’ αἰῶνα, με μελωδίες προσωπικοῦ χαρακτήρα ποὺ ἐκτρέπονται ἀπὸ τὰ κλασικὰ μουσικὰ πρότυπα, χρησιμοποιοῦνται στὶς ἀγιορειτικὲς ἀκολουθίες: Οἱ συνήθειες αὐτὲς ἀφοροῦν ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ τὶς ἀνατολικὲς παραδόσεις τῶν μακαμῶν, βλ. Ἀ. Ε. Ἀλυγιζάκης, *Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι καὶ ἀραβοπερσικὰ μακάμια*, Θεσσαλονίκη 1990, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Σὲ ἐπίσημες, τέλος, ἀγιορειτικὲς ἐκδόσεις, λίγο μεταγενέστερες ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐξετάζουμε (1931), σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔγινε ἡδη ἀναφορὰ παραπάνω, περιλαμβάνονται μουσικὰ ἔργα ἀγιορειτῶν μουσικῶν, ἀλλὰ καὶ κοσμικῶν, ποὺ ἀπομιμῶνται ξένες μουσικὲς παραδόσεις, βλ. τὶς μουσικὲς ἐκδόσεις, *Μουσικὸς θησαυρὸς τῆς λειτουργίας Α’-Β’*, ἐκδ. μοναχοῦ Νεκταρίου..., τυπογραφεῖο Ἱερᾶς Κοινότητος Ἀγίου Ὁρους Ἄθω, Ἄγιον Ὅρος 1988 (1930/1931) καὶ *Καλλίφωνος Ἀηδὼν* (βλ. ἐδῶ παραπάνω, σημ. 20). Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὕμνοι κυρίως τοῦ ὁρθροῦ καὶ τῆς θείας λειτουργίας (Δοξολογίες ἀργές, λειτουργικά, ἄξιόν ἐστί κ.λπ.) ἐπενδύονται με μελωδίες ἄσχετες με τὴν παράδοση, τὴ σοβαρότητα καὶ τὴν ἱεροπρέπεια τῆς λειτουργικῆς μουσικῆς, βλ. Ἀλυγιζάκης, «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση», 269.

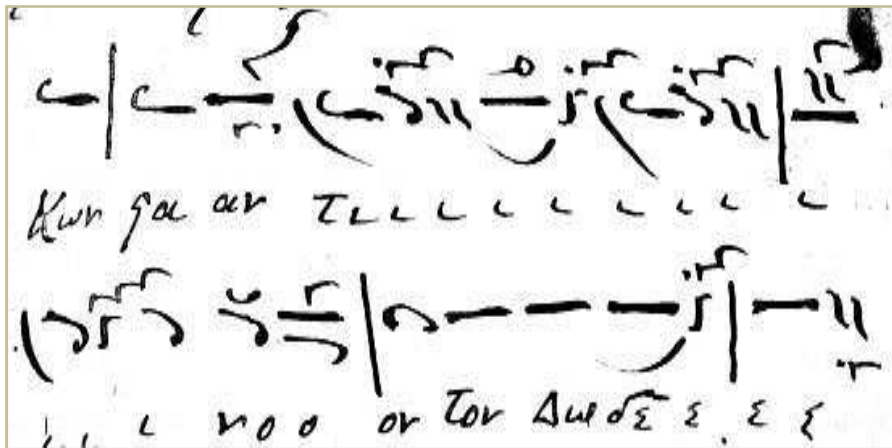
⁴⁷ Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς προσπάθειας αὐτῆς ἀποτελεῖ τὸ ἐπίτιτλο σημείωμα τοῦ τρίτου κατὰ σειρὰν καταγεγραμμένου Πολυχρονίου στὸ χειρόγραφο παράρτημα τῆς *Ἀνθοδέσμης Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς* Χαράλαμπος Παπανικολάου: «Χρόα τοῦ πλ. α’. Ἦχου, καλουμένη Ἑλληνιστὶ μὲν Μέλος Ὀλύμπου ἢ Μέλος Παμφυλικόν, Εὐρωπαϊστὶ δὲ Μινόρε καὶ Τουρκιστὶ Μακάμ Μπουσελί», *Παράρτημα Ἀνθοδέσμης*..., σ.

γ) ἡ προσπάθεια ἐξομάλυνσης τοῦ ρυθμικοῦ στοιχείου μὲ τὴν μεθοδευμένη ἀπαλοιφή τῶν μονῶν σὲ ἀριθμὸ χρόνων τῶν ρυθμικῶν ποδῶν καὶ τὴν προσεκτικὴ καὶ ἀπαρέγκλιτὴ τήρηση τοῦ τετρασήμερου ρυθμοῦ, μάλιστα δὲ σημειουμένου διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ρυθμικῆς ἀποτύπωσης τῶν 4/4.⁴⁸

244. — Περὶ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ τῶν ἀναλόγων διεργασιῶν, βλ. Κ. Ρωμανός, *Ἐθνικῆς Μουσικῆς Περιήγησις 1901-1912*. Ἑλληνικὰ μουσικὰ περιοδικὰ ὡς πηγὴ ἔρευνας τῆς ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Μουσικῆς, ἰδίως τὴν «Εἰσαγωγὴ», Ἐκδ. «Κουλτούρα», τόμ. 1, Ἀθήνα 1996, 3-17. — Περὶ τῆς ἐθνικῆς ιδέας στὴν ἑλληνικὴ μουσικὴ τοῦ 19^{ου} αἰ., βλ. Κ. Ρωμανός, «Ἡ μουσικὴ 1871-1909. Ἀπὸ τὴν παράδοση στὸ ἀστικὸ πρότυπο», στὸ συλλογικὸ ἔργο *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, Ἐπιμ. Β. Παναγιωτοπούλου, «Ἑλληνικὰ Γράμματα», τόμ. 5, *Τὰ χρόνια τῆς σταθερότητας, 1871-1909*, Ἀθήνα 2003, 211-222· Η. Xanthoudakis, «Composers, Trends and the Question of Nationality in Nineteenth-Century Musical Greece», *Nineteenth-Century Music Review* 8 (2011) 41-55.

⁴⁸ Ὁ Βασίλειος Νικολαΐδης ἐμφανῶς καὶ ἐμπράκτως συμμετέχει στὸ μουσικολογικὸ διάλογο τῆς ἐποχῆς τοῦ περὶ τοῦ ρυθμοῦ, ὅπως αὐτὸς ἀποτυπώνεται στὰ ἔντυπα τῆς ἐποχῆς, ὅπως τὸ Παράρτημα *Ἑκκλησιαστικῆς Ἀληθείας*, 1900-1907, στὰ τεύχη τοῦ ὁποίου καταχωρίζονται εἰδικές ἐργασίες περὶ τοῦ ρυθμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν, βλ. ἐνδεικτικὰ: Κ. Ψάχος, «Περὶ τοῦ Ρυθμοῦ ἐν τοῖς ᾠσμασι τῆς Ἑκκλησίας», *Παράρτημα Ἑκκλησιαστικῆς Ἀληθείας*. Ἔργασίαι τοῦ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐδρεύοντος καὶ δυνάμει Ὑψηλῆς Κυβερνητικῆς Ἀδείας λειτουργοῦντος Ἑκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, Τεύχος Πρῶτον (1 Ἰανουαρίου 1900), Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1900, 54-65. Ἐμφανίζεται προφανέστατα ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ διδασκαλία περὶ Ρυθμοῦ τοῦ γνωστοῦ μουσικοδιδασκάλου Νικολάου Παγανᾶ, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο: «Ὡς βᾶσις τῆς καταμετρήσεως καὶ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Ρυθμοῦ, τίθεται ὁ τετρασήμερος ποὺς, ὅστις δηλοῦται διὰ τῶν ἀριθμητικῶν σημείων 4/4», βλ. Ν. Παγανᾶς, *Μουσικὴ Παιδαγωγία: ἦτοι ᾠσματα Ἑκκλησιαστικά, Σχολιακὰ καὶ ἄλλα διάφορα ἐρρυθμῶς μελοποιηθέντα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δημώδους ἡμῶν μελωδίας*. Πρὸς χρῆσιν τῶν Παρθεναγωγίων, Τεύχος Α', Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1897, 7. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Ν. Παγανᾶ ὑπέστησαν δρυσία κριτικὴ ἀπὸ ἐπιτροπὴ ἐπιφανῶν μουσικοδιδασκάλων τῆς Κωνσταντινούπολης, τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας δημοσιεύθηκαν ὑπὸ τὸν τίτλο: «Κρίσεις ἐπὶ τῆς “Μουσικῆς Παιδαγωγίας” Νικολάου Παγανᾶ», *Παράρτημα Ἑκκλησιαστικῆς Ἀληθείας*. Ἔργασίαι τοῦ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐδρεύοντος καὶ δυνάμει Ὑψηλῆς Κυβερνητικῆς Ἀδείας λειτουργοῦντος Ἑκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, Τεύχος Δεύτερον (1 Ἰουνίου 1900), Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1900, 7-67. Ἡ μουσικὴ ἐξάρτηση τοῦ Νικολαΐδου ἀπὸ τὸν Ν. Παγανᾶ διαφαίνεται, πέραν τῶν ἄλλων (π.χ. τὴν κοινὴ ἐπιλογὴ ὀνομασίας τοῦ πλ. α' ἤχου ὡς μέλος Παμφυλικόν κ. ἄ.), καὶ ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν συνθέσεων Πολυχρονισμῶν τῶν δύο μουσικῶν, βλ. μουσικὸ κείμενο Πολυχρονισμοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Σουλτάνου Ἀβδουλ Χαμήτ Χάν, ἰδίως στὴ μουσικὴ ἐπένδυση τῶν λέξεων «Σουλτάν Ἀπτοὺλ Χαμήτ Χάν», βλ. Ν. Παγανᾶς, *Μουσικὴ Παιδαγωγία...*, 83 καὶ Ν. Ἀνδρικός, «Τουρκόφωνοι Πολυχρονισμοὶ καὶ ᾠσματα Ἑγκωμιαστικὰ στὸν Σουλτάνο Abdülhamit τὸν Β', μελοποιημένα ἀπὸ ἐκκλησιαστικοὺς συνθέτες», *Μουσικὸς Λόγος* 10 (Ἀνοιξή 2012) 16.

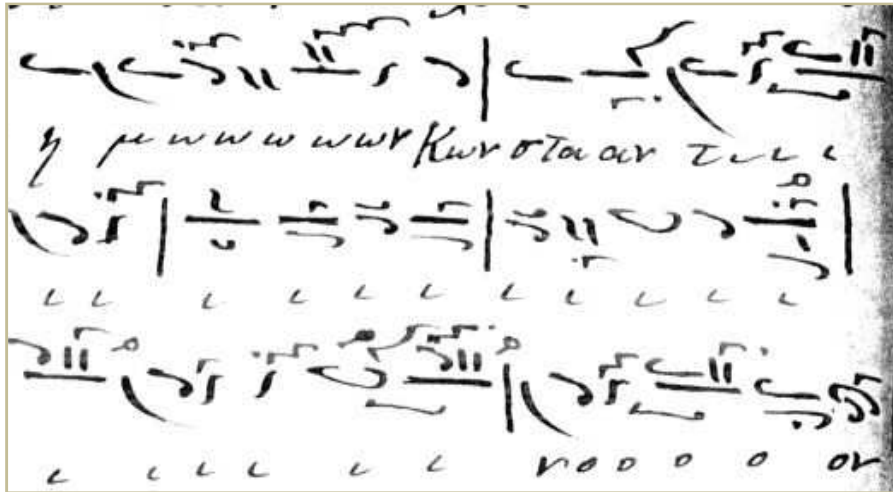
δ) ἡ ἀπαιτούμενη μεγάλη φωνητική ἔκταση καὶ εὐστροφία τοῦ ἐκτελεστῆ, στοιχεῖο ποὺ ἐνισχύει τὸ ἀτομοκεντρικὸ στοιχεῖο ἐρμηνείας καὶ ἐκτέλεσης σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ χορικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κλασικῆς ψαλτικῆς τέχνης. Οἱ παρουσιαζόμενοι πολυχρονισμοὶ διαθέτουν ἓνα ἄρκετὰ μεγάλο βαθμὸ ἐρμηνευτικῆς δυσκολίας, καθὼς ἀπαιτοῦν ἐξαιρετικὰ μεγάλη φωνητική ἔκταση καὶ φωνητικὴ εὐστροφία. Κατ' ἀρχὰς ὅλοι οἱ πολυχρονισμοὶ κινοῦνται στὴ μέση καὶ ὀξεία διαπασῶν, μὲ ἐμμονὴ στὸν φωνητικὸ τόπο τῆς ὀξείας διαπασῶν, στοιχεῖο ποὺ ὑπερθεματίζει τὴν ἐπιλογὴ φωνῆς ὑψιφώνου ψάλτη ἢ ἔστω βαρυτόνου μὲ εὐκολία πρόσβασης στὰ ὑψηλὰ φωνητικά του ἄκρα.⁴⁹ Ἐπιπλέον, ἡ ὑπὲρ ἀναλυτικὴ καταγραφὴ τῶν φωνητικῶν ποικιλιμάτων ἀποδεικνύει τὴν ἐπιλογὴ εὐκίνητης καὶ “ἐλαφριάς” φωνῆς γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν μουσικῶν κειμένων.⁵⁰ Μερικὰ ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουν τὶς παραπάνω θέσεις:

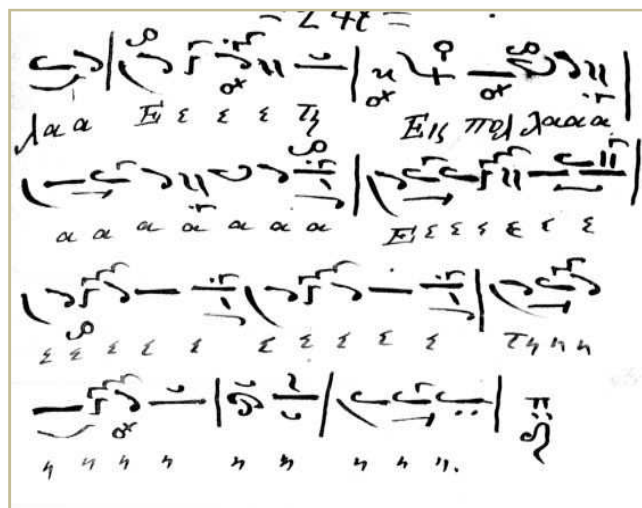
Πίν. 5. Πολυχρονισμὸς εἰς ἤχον Β', μουσικὴ φράση «Κωνσταντῖνον τὸν Δωδέκατον», Παράρτημα Ἀνθοδέσμης..., σ. 239.

⁴⁹ Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων παραθέτουμε τὸ ambitus τῶν συνθέσεων: Πολυχρονισμὸς εἰς ἤχον Β': Βου τῆς μέσης Διαπασῶν-Βου (ὑφεση) τῆς ὀξείας Διαπασῶν: 8 φωνές (ἴσως αὐτὸς καὶ ὁ Πολυχρονισμὸς πρὸς τὸν Ὀσιώτατον Μελέτιον εἶναι οἱ στενότεροι φωνητικὰ Πολυχρονισμοί): Πολυχρονισμὸς εἰς ἤχον Γ': ἐναρμόνιον: Νη τῆς μέσης Διαπασῶν-Δι τῆς ὀξείας Διαπασῶν: 12 φωνές: Πολυχρονισμὸς εἰς ἤχον πλ. Α': Κε τῆς βαρείας Διαπασῶν-Κε τῆς ὀξείας Διαπασῶν: 15 φωνές: Πολυχρονισμὸς εἰς ἤχον πλ. Δ': 11 φωνές. Βλ. μουσικὰ κείμενα Πολυχρονισμῶν στὸ «Παράρτημα Ι» τῆς παρούσας ἐργασίας.

⁵⁰ Τόσο τὸ στοιχεῖο τοῦ διευρυμένου ambitus, ὅσο καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς φωνητικῆς εὐστροφίας εἶναι πιθανὸν νὰ σκιαγραφοῦν τὶς φωνητικὰς δυνατότητες τοῦ ἰδίου τοῦ Βασιλείου Νικολαΐδου.

Πίν. 6. Πολυχρονισμός εις ἦχον Γ', μουσική φράση «Κωνσταντίνον», Παράρτημα Ἀνθοδέσμης..., σ. 242.

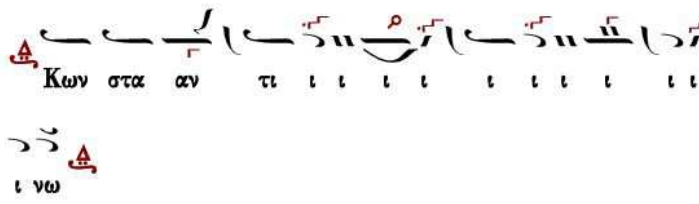
Πίν. 7. Πολυχρονισμός εις ἦχον πλ. Α', μουσική φράση «Εἰς πολλὰ ἔτη», Παράρτημα Ἀνθοδέσμης..., σ. 247.

ε) τὰ παραλλήλως ἐπαναλαμβανόμενα καὶ εὐκόλως ἀναγνωρίσιμα μικρὰ ἢ μεγάλα μοτίβα ποὺ ἐνδύουν τὶς καταλυτικὲς καὶ κρίσιμες λέξεις τῶν πολυχρονισμῶν, ὅπως τὰ ὀνόματα τῶν τιμωμένων προσώπων Κωνσταντῖνος, Σοφία, Γεώργιος καὶ ἄλλες ὅπως πολυχρόνιον, εἰς πολλὰ ἔτη. Στὴν ἐνότητα αὐτὴ ἐντάσσονται ἰ) μικρὲς (πολλὲς φορὲς

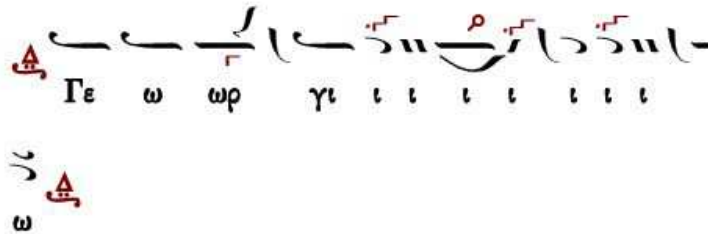
ἀνεξαρτήτως ἤχου) μουσικὲς φράσεις, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν τῇ σχολαστικῇ ἀνάλυσι θέσεων παλαιότερα συνοπτικὰ σημειογραφημένων καὶ ἐμφανῶς καθοδηγοῦν πρὸς ἓνα συγκεκριμένο στυλ ἐρμηνείας, προσιδιάζον μᾶλλον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ μουσικὴ. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς παρακάτω μικρὲς μουσικὲς φράσεις:

Μουσικὴ φράση	Συνοπτικότερη γραφὴ
 Παράρτημα Ἀνθοδέσμης..., σ. 238	
 Παράρτημα Ἀνθοδέσμης..., σ. 239	
 Παράρτημα Ἀνθοδέσμης..., σ. 239	

Ἐπίσης ἐντάσσονται ii) οἱ μικρὲς ἢ μεγάλαι ἐπαναλαμβανόμεναι φράσεις ποὺ στοιχειοθετοῦν μουσικὲς καὶ ἐννοιολογικὲς ἀντιστοιχίες. Παραθέτουμε ἐνδεικτικὰ τὸ παράδειγμα μουσικῆς ἐπένδυσης τῶν ὀνομάτων τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὸν Πολυχρονισμό εἰς ἤχον Β΄:

Παράρτημα Ἀνθοδέσμης ..., σ. 239	
Παράρτημα Ἀνθοδέσμης ..., σ. 240	

Παράρτημα
 Ανθοδέσμης
 ..., σ. 240

Στ. Συμπεράσματα

Όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω κάνουν έμφανές ότι ή θεματική των πολυχρονισμών όφείλεται όντως στόν φορτισμένο ιστορικό περίγυρο τής έποχής. Από την άλλη, σκιαγραφούν τις μουσικές διεργασίες που πραγματοποιούνται στόν άγιορειτικό χώρο, όπου λαμβάνουν χώρα θεωρητικομουσικές συζητήσεις και συνδιαλέγονται διάφορα μουσικά ρεύματα, καθώς έρχονται αντιμέτωπα με την άφομοιωτική δύναμη τής άγιορειτικής πολιτείας.⁵¹ Οί παρουσιαζόμενοι πολυχρονισμοί όδηγούν πρὸς την κατεύθυνση, που διαπιστώνει κανείς και από τὸ σύγχρονο φαιτικό γίγνεσθαι, ότι οί άγιορείτες μοναχοί δὲν έγκλωβίζονται στην από αίωνων ισχυρή μουσική παράδοση τοῦ Όρους, αλλά βασισμένοι σὲ αὐτὴν άξιοποιούν, ως τέκνα τής έποχής τους, τις μουσικές προτάσεις της. Και άποδεικνύουν, για άλλη μιὰ φορά, ότι ή “παράδοση”, στὸν τομέα τής μουσικής τουλάχιστον, δὲν ύπῆρξε ποτὲ στὸ Όρος μίμηση και στατικότητα, αλλά διαρκής ανανέωση και έκφραση τῶν συνθηκῶν τής έκάστοτε πνευματικής και ιστορικής περιρρέουσας πραγματικότητας.⁵²

⁵¹ Βλ. ένδεικτικά τὴν περίπτωση τοῦ μον. Θεόφιλου Μαδυτινοῦ, Γ. Πατρῶνας – μον. Ζαχαρίας Ξηροποταμηνός, «Προσφέρω εἰσέτι ... ἐν Μάθημα πρὸς τοὺς Αγίους 40|ν|κοντα: μία άνέκδοτη έπιστολή τοῦ μοναχοῦ Θεόφιλου Μαδυτινοῦ», στὸν διαδικτυακό τόπο: <http://www.muse.gr/>

⁵² Βλ. Μ. Κ. Χατζηγιακουμῆς (έπιμ. - κείμενα), «Χαρακτηριστικά άγιορειτικοῦ έκκλησιαστικοῦ μέλους», στὸ άκροτελεύτιο κεφάλαιο τής ειδικῆς εισαγωγικῆς μελέτης στην έκδοση ὑπὸ τὸν τίτλο Ἡ έκκλησιαστική μουσική στὸ Άγιον Όρος από τὴν Άλωση ως τὸν εἰκοστό αἰώνα, στὸν διαδικτυακό τόπο: <http://e-kere.gr>

Συντομογραφίες – Βιβλιογραφία

- Άλυγιζάκης Α. Ε., *Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι καὶ ἀραβοπερσικὰ μακάμια*, Θεσσαλονίκη 1990.
- Άλυγιζάκης, «Ἡ φαλτική παράδοση» = Α. Ε. Άλυγιζάκης, «Ἡ φαλτική παράδοση τοῦ Ἁγίου Ὁρους κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰ.», στὸ Ζ΄ Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ χρόνια τῆς Ἀπελευθέρωσης. Στρογγυλὲς Τράπεζες “Ναζαρηνὴ Ζωγραφικὴ”, “Φόρος τιμῆς στὸν Gabriel Millet”. Πρακτικὰ Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 23-25 Νοεμβρίου 2012, ἐκδ. «Ἁγιορειτικὴ Ἑστία», Θεσσαλονίκη 2013, 265-269.
- Ἀμφιλόχιος Δοχειαρίτης ἱερομ., «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροφάλτες ἀπὸ τὸν 17^ο μέχρι τὸν 19^ο αἰῶνα», στὸ *Παρουσία Ἱ. Μονῆς Δοχειαρίου*, Ἅγιον Ὅρος 2001, 453-474.
- Ἀνδρῖκος Ν., «Τουρκόφωνοι Πολυχρονισμοὶ καὶ Ἄσματα Ἐγκωμιαστικὰ στὸν Σουλτάνο Abdülhamit τὸν Β΄, μελοποιημένα ἀπὸ ἐκκλησιαστικοὺς συνθέτες», *Μουσικὸς Λόγος* 10 (Ἰαν. 2012) 5-18.
- Ἀνδρῖκος Ν., *Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ στὴ Σμύρνη 1800-1922* (διδακτορικὴ διατριβή), ἐκδ. «Τόπος» ²2016.
- Ἀνδριόπουλος Π., «Τὰ Πολυχρόνια τῶν Βασιλέων: Μιὰ πλούσια μουσικὴ παράδοση. Μέρος Α΄ - Δ΄», στὸν διαδικτυακὸ τόπο: <https://avalonofthearts.gr/πολυχρόνια-των-βασιλέων-από-τον-όθωνα> [15-6-2019].
- Βουδούρης Ἀ., «Μουσικολογικὰ Β΄, ἥτοι σημειώματα ἀναφερόμενα εἰς ἐκκλησιαστικοὺς μουσικοὺς διδασκάλους ἐξωτερικοὺς ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἀκμάσαντας ἐν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, συνταχθέντα παρὰ Ἀγγέλου Δομεστίου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ ἐκ Χερρονήσου», στὸν τόμο *Μουσικοκριτικά* 17, Εὐρωπαϊκὸ Κέντρο Τέχνης, Ἀθήνα 1998, 353-354.
- Γερμανὸς Προηγούμενος Βατοπαιδινός, *Πολυχρονισμοὶ εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνον μελοποιηθέντες μὲν παρὰ διαφορῶν, ἐκδιδόμενα δὲ εἰς τύπον ὑπὸ...*, Θεσσαλονίκη, Τύποις Ν. Χριστομάνου, 1914.
- Γεωργιάδης Χριστόδουλος Κεσσανιεύς, *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῶν μελῶν*, Ἀθήνησι, Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως..., 1856

- (φωτοαναστατική επανέκδοση από τις έκδ. «Αἶνος καὶ Ὑμνος», Ἀθήνα 2003).
- Croitoru I., «Τὸ ζήτημα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Μητροπολίτη Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης) Γερμανοῦ στὴ Ρουμανικὴ χώρα (Οὐγγροβλαχία)», *Πρακτικὰ Πανελληνίου Συνεδρίου: Ἡ Ὑπάτη στὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τὴν ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ τὸν ἐλλαδικὸ μοναχισμό*, Ἱερὰ Μητρόπολη Φθιώτιδας, Ἀθήναι 2011, 539-566.
- Croitoru I., *Ὁ Μητροπολίτης Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης) Γερμανός. Βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ἡ διάδοση τοῦ ἔργου του στοὺς Ρουμάνους*, έκδ. Ἀθ. Σταμούλης, Ἀθήνα 2016.
- Ἐγκόλπιον Ἱεροφάλτου ἦτοι Νέον Ταμεῖον μουσικῆς Ἀνθολογίας περιέχον ἅπασαν τὴν ἐνιαύσιον ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὁρθρου καὶ λειτουργίας τῇ προσθήκῃ ἀνεκδότων τινῶν μαθημάτων ὑπὸ Δημ. Βουλγαράκη ἐκδίδεται πρῶτον Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκ τοῦ Τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» 1886.
- Ἰωακεῖμ Α., *Οἱ μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ τῆς Λέσβου καὶ τὸ ἔργο τους*, Διπλωματικὴ Ἔργασία, Ὑπεύθ. Καθηγητῆς π. Σπυρίδων Ἀντωνίου, Θεολογικὴ Σχολή, Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Τομέας Λατρείας, Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Λαμία 2008.
- Κλασσικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ-Σπουδὴ 5, Ἀφιέρωμα «Συνέσιος Ἰβηρίτης, 18^{ος}-19^{ος} αἰ.», (ψηφιακὸς δίσκος συνοδευόμενος ἀπὸ βιβλίδιο περιέχον βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου καὶ πληροφορίες γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ δίσκου). Ψάλλει ὁ Βυζαντινὸς Χορὸς «Τρόπος», Χοράρχης: Κ. Ἀθ. Ἀγγελίδης, Ἀθήνα 2017.
- Κοτσώνης Ἰωαννίκιος, *Ἀθωνικὸν Γεροντικόν*, Κουφάλια Θεσσαλονίκης 1999.
- «Κρίσεις ἐπὶ τῆς “Μουσικῆς Παιδαγωγίας” Νικολάου Παγανᾶ», *Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας. Ἔργασίαι τοῦ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐδρεύοντος καὶ δυνάμει Ὑψηλῆς Κυβερνητικῆς Ἀδείας λειτουργούντος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου*, Τεύχος Δεύτερον (1 Ἰουνίου 1900), Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1900, 7-67.
- Μπαλάν Ἰωαννίκιος (ἱερομ.), *Ρουμανικὸ Γεροντικόν*, Θεσσαλονίκη 1985.
- Μωραϊτίδης Α., *Μὲ τοῦ Βορηᾶ τὰ κύμματα. Ταξίδια – Περιγραφαί – Ἐντυπώσεις. Μετὰ πολλῶν εἰκόνων, Σειρὰ ΣΤ΄*, Ἔκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ

- τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ Συγγραφέως, Ἐκδ. Ἰ. Ν. Σιδέρης, Ἀθήνα 1927.
- Νεκτάριος μον. (ἐκδ.), *Μουσικὸς θησαυρὸς τῆς λειτουργίας Α΄-Β΄...*, τυπογραφεῖο Ἱερᾶς Κοινότητος Ἀγίου Ὁρους Ἀθω, Ἅγιον Ὅρος 1988 (1930/1931).
- Νεκτάριος μον. (ἐκδ.), *Καλλίφωνος Ἀηδῶν...*, τυπογραφεῖο Ἱερᾶς Κοινότητος Ἀγίου Ὁρους Ἀθω [αὔξων ἀρ. ἐκδ. 8], Ἅγιον Ὅρος 1990 (1933).
- Νεκτάριος μον. (ἐκδ.), *Μουσικὸς θησαυρὸς τοῦ ἑσπερινοῦ...*, τυπογραφεῖο Ἱερᾶς Κοινότητος Ἀγίου Ὁρους Ἀθω [αὔξων ἀρ. ἐκδ. 18], Ἅγιον Ὅρος 1935.
- Νικολαΐδης Β. Ζαγκλιβερινός, *Καλλιθέλαδος Ἀηδῶν περιέχουσα μέρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐνιαυσίου Ἀκολουθίας ἥτοι Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου καὶ Λειτουργίας, μελοποιηθεῖσα κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ.... Τῇ προσθήκῃ διαφόρων ἀνεκδότων μαθημάτων ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς μας Μουσικοδιδασκάλων. Ἐκδίδεται ἤδη τὸ πρῶτον ὑπὸ Σπυρίδωνος Βασιλειάδῃ καὶ Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου Ἰβηρίτου. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκ τοῦ Τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» Θάνου καὶ Βασιλειάδῃ. 1882.*
- Παγανᾶς Ν., *Μουσικὴ Παιδαγωγία: ἥτοι ᾠσματα Ἐκκλησιαστικά, Σχολιακὰ καὶ ἄλλα διάφορα ἐρρυθμῶς μελοποιηθέντα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δημώδους ἡμῶν μελωδίας. Πρὸς χρῆσιν τῶν Παρθεναγωγίων, Τεῦχος Α΄, Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1897.*
- Παγκράτιος Βατοπαιδινός ἀρχιμ., *Ἡ μουσικὴ κλῆμαξ*, Κωνσταντινούπολη 1917.
- Παπάγγελος Ἰ., «Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἅγιον Ὅρος τὸ 1912 μέσα ἀπὸ ἀγιορειτικὰ ἔγγραφα», στὸ *Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ χρόνια τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἀφιέρωμα στὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς ἀπελευθέρωσης (2/15 Νοεμβρίου 1912)*, ἐκδ. «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία», Θεσσαλονίκη 2012, 151-152.
- Παπάγγελος Ἰ., «Χαλκιδικῆς Ἀνάστασις», *Παγχαλκιδικὸς Λόγος*, τεῦχος 2 (Σεπτέμβριος 2012) 7.
- Παπαδόπουλος Γ., *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὕμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι, Ἐν Ἀθήναις Τυπογραφεῖον καὶ Βιβλιοπωλεῖον Κουσουλίνου καὶ Ἀθανασιάδου παρὰ τῷ ναῷ τῶν*

- Ἀγίων Θεοδώρων, Ἀθήνα 1890 (φωτοαναστατική ἔκδοση ἀπὸ τὶς ἐκδ. «Κουλτούρα», ἀρ. 2, Ἀθήνα 1977).
- Παπαδόπουλος Γ., *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1-1900 μ. Χ.)*, Ἀθῆναι 1904 (φωτοαναστατική ἐπανέκδοση ἐκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1990).
- Παπαδόπουλος Γ., *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, ἐκδ. Πανελληνίου Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ἀθήνα 1995.
- Πατάπιος Κausοκαλυβίτης μον., «Ὅψεις τῆς ἀπήχησης» = μον. Πατάπιος Κausοκαλυβίτης, «Ὅψεις τῆς ἀπήχησης τῆς Ἀπελευθέρωσης τοῦ Ἀγίου Ὁρους στὴ ζωὴ τῶν Ἀγιορειτῶν μοναχῶν», Ζ' Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο Τὸ Ἅγιον Ὄρος στὰ χρόνια τῆς Ἀπελευθέρωσης. Στρογγυλὲς Τράπεζες “Ναζαρηνὴ Ζωγραφικὴ”, “Φόρος τιμῆς στὸν Gabriel Millet”. Πρακτικὰ Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 23-25 Νοεμβρίου 2012, ἐκδ. «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία», Θεσσαλονίκη 2013, 147-156.
- Πατρῶνας Γ. – μον. Ζαχαρίας Ξηροποταμηνός, «Προσφέρω εἰσέτι ... ἐν Μάθημα πρὸς τοὺς Ἀγίους 40(ν)κοντα: μία ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ μοναχοῦ Θεόφιλου Μαδυτινοῦ», στον διαδικτυακὸ τόπο: <http://www.muse.gr/>
- ΠΛΒ = *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα*, τόμ. 1-61, Ἀθήνα 1981-1994.
- Ρωμανὸς Κ., *Ἐθνικῆς Μουσικῆς Περιήγησις 1901-1912*. Ἑλληνικὰ μουσικὰ περιοδικὰ ὡς πηγὴ ἔρευνας τῆς ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Μουσικῆς, Ἐκδ. «Κουλτούρα», τόμ. 1, Ἀθήνα 1996.
- Ρωμανὸς Κ., «Ἡ μουσικὴ 1871-1909. Ἀπὸ τὴν παράδοση στὸ ἀστικὸ πρότυπο», στὸ συλλογικὸ ἔργο *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, ἐπιμ. Βασίλ. Παναγιωτοπούλου, «Ἑλληνικὰ Γράμματα», τόμ. 5, *Τὰ χρόνια τῆς σταθερότητας, 1871-1909*, Ἀθήνα 2003, 211-222.
- Στρουμπάκης Μ., *Νικόλαος Δοχειαρίτης καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη*, [Μελέται 18], Ἐκδ. Γρ. Θ. Στάθης, Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2014.
- Στρουμπάκης Μ., «Ἡ μελοποίησις τοῦ Θεομητορικοῦ ὕμνου “Ἄξιόν ἐστι” στὶς ἐλληνόφωνες ἔντυπες ἐκδόσεις τοῦ 19ου αἰῶνα. Μορφολογικὲς παρατηρήσεις», εἰσήγησις παρουσιασθεῖσα στὸ *Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Ζ' Διεθνὲς Συνέδριο Μουσικολογικὸ καὶ*

- Ψαλτικό. Μορφολογία-Αισθητική, Αθήνα, 18-20 Οκτωβρίου 2018, υπό έκδοση.
- Stroumpakis M., «Chanter or singer? The dual role of the same person. From the Late Medieval Eastern Tradition to Nowadays», Εισήγηση παρουσιασθείσα στο *International Medieval Congress 2013: Pleasure*, Session 1521: The Pleasure of Music and Music for Pleasure in Late Medieval Eastern Tradition: A Greek-Ottoman Approach, I, Thursday 4 July 2013, Leeds 1-4 July 2013, <https://www.imc.leeds.ac.uk/imcarchive/2013/sessions/1521/> [20-11-2018].
- Συμπληρωματικός κατάλογος = Συμπληρωματικός κατάλογος ελληνικών χειρογράφων *Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου Ἀγίου Ὁρους (426-557)*, περιγραφή μον. Ζαχαρίας Ξηροποταμηνός – Π. Σωτηροῦδης, Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2012.
- Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ χρόνια τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἀφιέρωμα στὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς ἀπελευθέρωσης (2/15 Νοεμβρίου 1912), ἐκδ. «Ἀγιορειτικὴ Ἑστία», Θεσσαλονίκη 2012.
- Xanthoudakis H., «Composers, Trends and the Question of Nationality in Nineteenth-Century Musical Greece», *Nineteenth-Century Music Review* 8 (2011) 41-55.
- Χατζηγιακουμῆς Μ. Κ. (ἐπιμ. - κείμενα), «Χαρακτηριστικὰ ἀγιορειτικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους», στὸ ἀκροτελεύτιο κεφάλαιο τῆς εἰδικῆς εἰσαγωγικῆς μελέτης στὴν ἔκδοση ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ στὸ Ἅγιον Ὅρος ἀπὸ τὴν Ἀλωση ὡς τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα*, στὸν διαδικτυακὸ τόπο: <http://e-kere.gr>
- Χατζόπουλος Ἀ., «Ἐπευφημίες καὶ Δοξολογίες στὴν Πόλη (1856-1933)», *Ἐνδοχώρα* 77 (Νοέμβριος 2001), 36-46.
- Ψάχος Κ., «Περὶ τοῦ Ρυθμοῦ ἐν τοῖς ᾠσμασι τῆς Ἐκκλησίας», *Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας. Ἔργασίαι τοῦ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐδρεύοντος καὶ δυνάμει Ὑψηλῆς Κυβερνητικῆς Ἀδείας λειτουργοῦντος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου*, Τεύχος Πρῶτον (1 Ἰανουαρίου 1900), Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1900, 54-65.

ΑΛΛΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

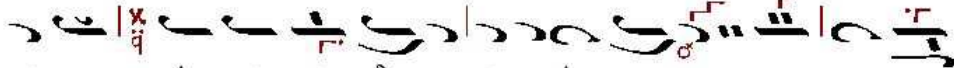
ἁγ., ἁγ. = ἅγιος, ἁγίου κτλ.

αί.	= αιώνας, αιώνα
άρ.	= αριθμός, αριθμοί
άρχ.	= αρχές, αρχής
BIBΛ.	= βιβλιογραφία
βιβλ.	= βιβλιογράφος
βλ.	= βλέπε
cod.	= codex
ΓΡ.	= γραφή
εικ.	= εικόνα, εικόνες
έκ.	= εκατοστά
έκδ.	= έκδοση
έκδ.	= εκδότης, εκδόσεις
έπιμ.	= επιμέλεια
έρυθρογρ.	= έρυθρογραφία
έτ.	= έτος
κ.ά.	= και άλλοι, και άλλα
καθ.	= καθαρεύουσα γλώσσα
KAT.	= κατάσταση
κ.έ.	= και έξής
κτ.	= κτήτωρ
κτλ.	= και τὰ λοιπά
KT. ΣΗΜ.	= κτητορικò (κτητορικά) σημείωμα (σημειώματα)
κώδ.	= κώδικας, κώδικες
μεταγεν.	= μεταγενέστερο
όν.	= όνομα
ό.π.	= όπου παραπάνω
περ.	= περίπου
περγ.	= περγαμηνή
πίν.	= πίνακας, πίνακες
πλ.	= πλάγιος
πρβ.	= παράβαλε
πφ., πφφ.	= παράφυλλο, παράφυλλα
π.χ.	= παραδείγματος χάριν
σ., σσ.	= σελίδα, σελίδες
ΣΗΜ.	= σημείωμα, σημειώματα
σημ.	= σημείωση
στ.	= στίχος, στίχοι

ΣΤΑΧ.	= στάχωση
σταχ.	= σταχώσεως
τέλ.	= τέλος, τέλους
τέτ.	= τέταρτο
ΤΕΤΡ.	= τετράδια
τόμ.	= τόμος, τόμοι
φ., φφ.	= φύλλο, φύλλα
χ.	= χέρι
χιλ.	= χιλιοστά
χφ, χφφ	= χειρόγραφο, χειρόγραφα
χ.χ.	= χωρίς χρονολογία
()	= ανάλυση συντομογραφιών
[]	= αναπλήρωση γραμμάτων που έχουν εκπέσει ή είναι δυσδιάκριτα
⟨⟩	= συμπλήρωση γραμμάτων που παρέλειψε κατά λάθος ο βιβλιογράφος
	= διαγραμμένα
{ }	= όβελιστέα
	= χωρισμός στίχων (ἑμμετρων κειμένων)
*	= (μετὰ τὸ ὄνομα συγγραφέως) νόθο κείμενο

Παράρτημα Ι

Τὰ μουσικὰ κείμενα τῶν Πολυχρονισμῶν
(μεταγραφή Γ. Πατρώνας)

 α τω Δι α α δο ο χω Αυ τω ω ω ω ω ω

 ω ω ων Γε ωρ γι ι ι ι ι ι ι ι ι

 ι ι ω ω ω ω Κυ υ υ υ υ ρι ε φυ

 λατ τε Α α αυ του ου ου ους Εις πολ λα α α α Ε ε

 ε ε ε ε ε ε τη Εις πο ολ λα α Ε ε ε ε

 τη Εις πολ λα α α α α α α α α Ε

 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

 τη η η η η η η η η η η η

Δι α α δο ο ο ο ο ο χω Αυ τω ω ω ων
 Γε ω ωρ γι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ω
 Κυ υ ρι ι ι ε ε φυ υ λα α ατ τε Αυ του ου
 ου ου ου ου ου ου ους Εις πο ολ λα α Ε ε ε
 ε ε ε τη Εις πολ λα α α α Ε ε ε ε
 ε ε ε ε ε ε τη Εις πολ λα α α α α α
 Ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε τη η η η η η
 η η η

α α α α α α α και τω Ευ σε βε στα α
 τω Δι α α δο ο χω Αυ τω ω ω ω ω ων Γε
 ωρ γι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι
 ι ι ω ω ω ω Ky υ υ υ υ ρι ι ε ε
 φυ υ υ υ υ υ υ υ υ υ λα α α ατ τε Αυ
 του ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου
 ου ου ους Εις πολ λα α Ε ε ε ε ε ε ε
 τη η η η Εις πολ λα α Ε ε ε ε ε
 ε ε τη η η η η η η η η η Εις
 πο ολ λα α Ε ε ε ε ε ε ε ε ε τη η η
 η η η η η η η η η η η η η

3. σσ. 244-247. Πολυχρονισμός γ'. Ἦχος πλ. α'
(ἐναρμόνιος) Πα.

Ἦχος πλ. α' Πα

Πο λυ υ χρο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο νι

ι ι ο ον ποι η η η η η η η σαι αι Κυ υ ρι ος

ο Θε ο ο ο ο ος τον Ευ σε βε ε στα α α

α τον Βα σι ι λε ε α η μω ω ω ω

ω ω ω ω ων Κων σταν τι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

ι ι ι ι ι νο ον τον Δω δε ε ε ε ε ε ε

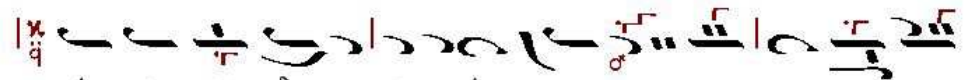
κα α α α τον Συν τη Ευ σε βε στα α α τη

Βα σι ι λι ισ ση η μω ω ω ω ω ω ω ω ω

ων Σο φι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

ι ι ι ι ι Σο φι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

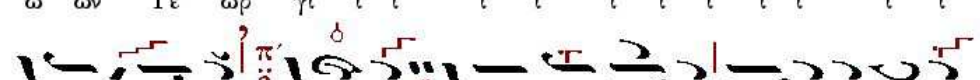
ι ι α Και τω Ευ σε βε στα α α α τω

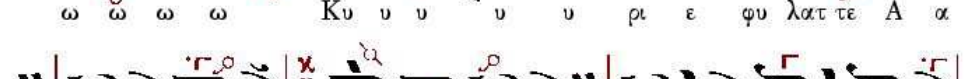
 Δι α α δο ο χω Αυ τω ω ω ω ω ω ω

 ω ων Γε ωρ γι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

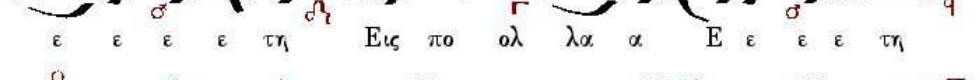
 ω ω ω ω Κυ υ υ υ υ ρι ε φυ λατ τε Α α

 αυ του ου ου ους Εις πολ λα α α α Ε ε ε ε

 ε ε ε ε τη Εις πο ολ λα α Ε ε ε ε τη

 Εις πολ λα α α α α α α α α Ε ε ε ε ε

 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε τη η η

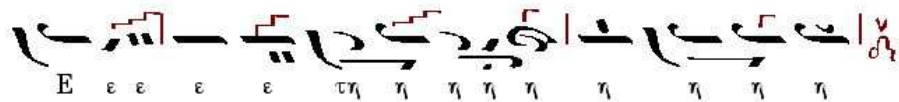
 η η η η η η η η η

4. σσ. 247-250. Πολυχρονισμός δ΄. Ἦχος πλ. δ΄.
(διάτονος) Νη.

Ἦχος πλ. δ΄ Νη

Πο λυ υ χρο ο ο ο ο ο ο νι ι ι ι ον
ποι η η η η η η η η η η η σαι αι
αι αι Κυ υ υ υ υ ρι ι ι ο ος ο Θε ο ο
ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ος το ον Ευ σε
βε ε ε στα α α α τον Βα σι ι λε ε α η
μω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ων Κων
στα αν τι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι
ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι Κων στα αν τι ι
ι νο ο ο ο ο ον τον Δω δε ε εε ε κα
α α α α τον συν τη Ευ σε βε στα α α α α
α α α α α α α τη Βα σι ι λι ι ι ι ι

ι ι ι ση η Η μω ω ω ω ω ω ω
 ω ων Σο φι ι ι ι ι ι ι ι ι ι
 ι ι ι ι ι ι α α α α α Και τω Ευ
 σε βε στα α α α τω Δι α α δο ο ο ο
 ο ο χω Αυ τω ω ω ω ω ω ω ων Γε
 ω ωρ γι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι
 ω ω ω ω Κυ υ ρι ι ι ε ε φυ υ λατ τε
 Α αυ του ου ου ου ου ου ου ου ους Εις
 πο ολ λα α Ε ε ε ε ε τη η η Εις πο ολ
 λα α α α α α Ε ε ε τη Ει εις πολ
 λα α α α α α α α α α α α α α α

β. σσ. 251-254. «Πολυχρονισμός εἰς τὸν ὀσιώτατον κύριον
Μελέτιον Ζαγκλιβερινόν, ...». Ἦχος Γ' (ἐναρμόνιος).

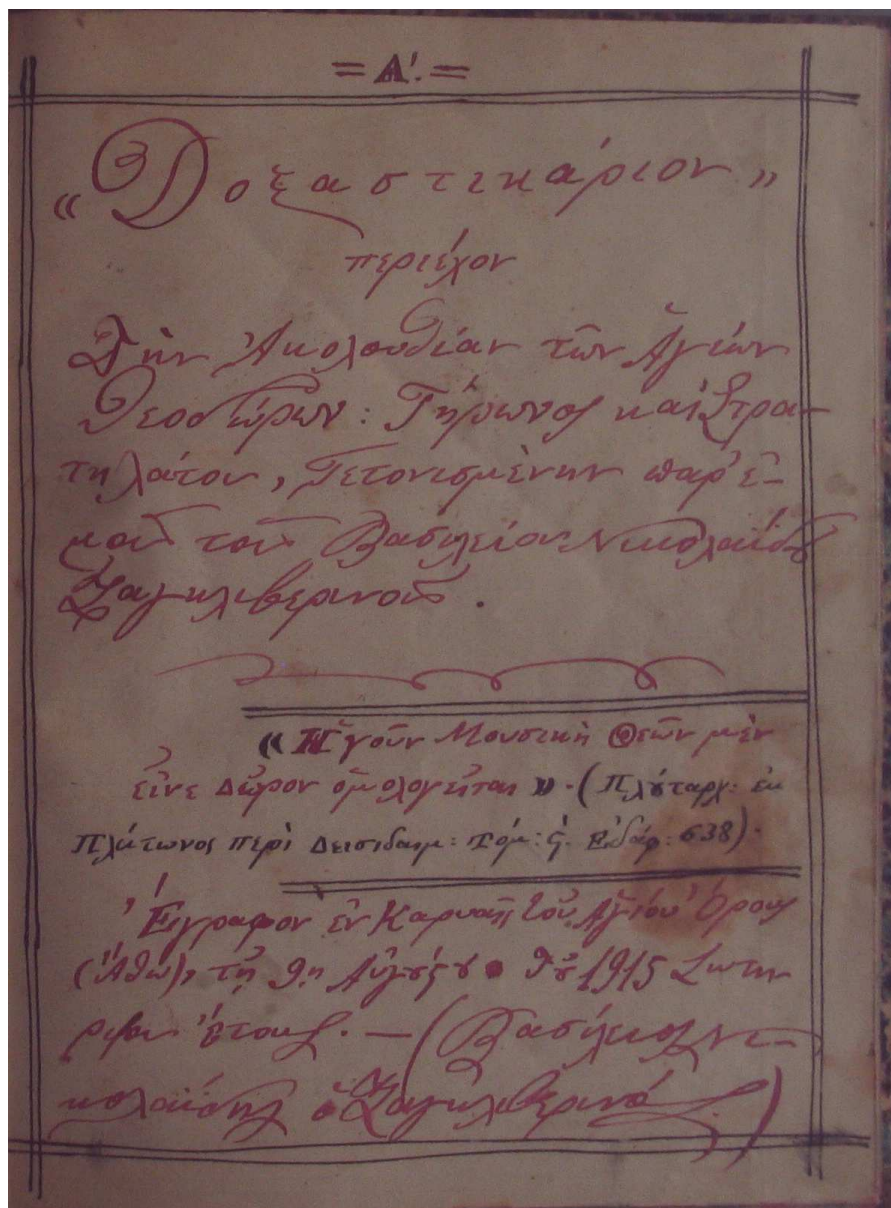
Ἦχος ἁ Γα

Πο λυ υ χρο ο ο νι ον ποι τη τη τη τη τη τη τη
τη τη σαι Κυ υ υ ρι ος ο Θε ο ο ο ο
ο ο ο ος τον Ο σι ω ω ω τα α α το ον
Γε ε ρο ον τα και Πνευ μα τι κο ο ο ο
ον Πα τε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ρα α τη
μω ω ω ω ω ω ων Κυ υ ρι ον Κυ υ υ
υ υ υ υ ρι ον Με λε ε ε ε ε ε
ε ε ε ε ε ε τι ι ι ι ι ο ο ο ο
ο ο ο ο ον και τω Ο σι ω τα το Αυ

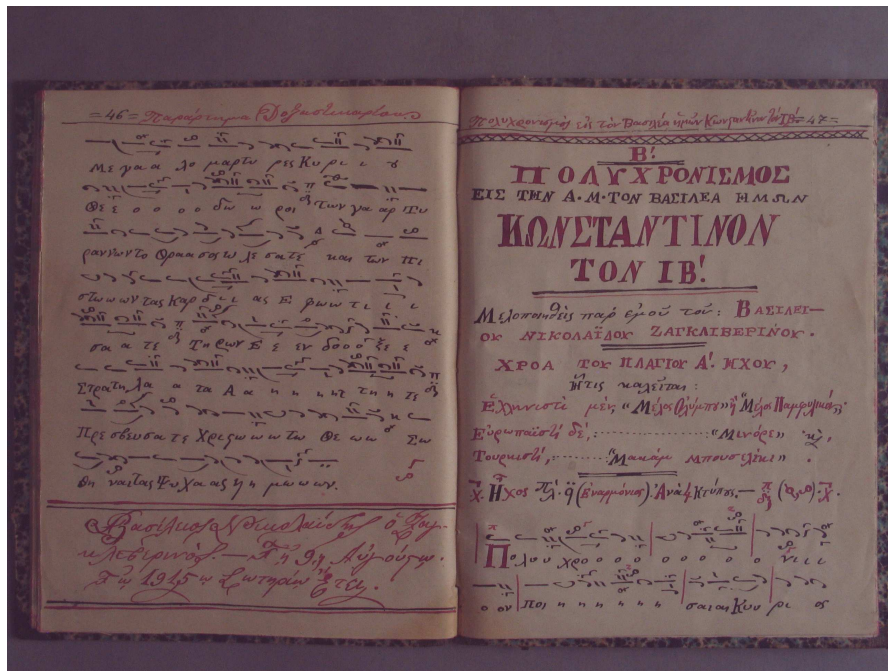
τα α δε ελ φω αυ του ου ου ου ου ου και Δι
 α δο ο ο ο ο χω Κυ ρι ι ι ω Κυρι ι ι
 ι ι ι ι ω ω Σα α α α α α α α
 α α αβ βα α α α Κυ υ υ υ υ ρι ι ε ε
 φυ υ υ υ υ υ υ λα α α ατ τε Αυ του ου
 ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου
 ους Εις πο ολ λα α Ε ε ε ε ε ε ε τη η
 η η Εις πο ολ λα α Ε ε ε ε ε τη η
 η η η η η η η Εις πο ολ λα Ε ε ε ε
 ε ε ε ε ε τη η η η η η η η η η
 η η η η η η

Παράρτημα II

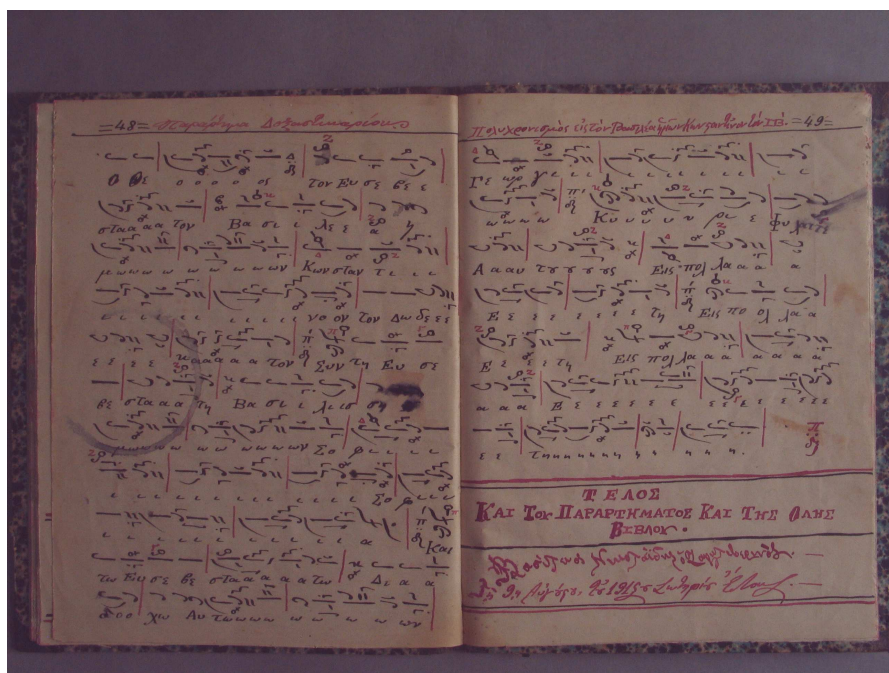
Πίνακες

Πίν. 1. Xφ 548, πφ. 1r (= σ. Α).

Πίν. 2. Χφ 548, σσ. 46-47.

Πίν. 3. Χφ 548, σσ. 48-49.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΡΦΙΚΗΣ.

E l' ∫ η σ 1 ∫.

[illegible]

24. Κ. Γρηγόριος, τὸν ὀνόμαζοντες Ἰωάννη
25. 15. Ἀπριλίου, 1915. Σωτηρίου